

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

АХНОВСЬКИЙ ДЕНИС ВІКТОРОВИЧ

Допускається до захисту:

В.о. завідувача кафедри
історії та археології,
доктор історичних наук, проф.
_____ Н.Р. Темірова
«___» _____ 2024 р.

АРХЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА НА ГРОШОВИХ ЗНАКАХ СВІТУ

Спеціальність 032 Історія та археологія

ОП «Публічна історія»

Кваліфікаційна (Магістерська) робота

Науковий керівник:

Литвиненко Р. О., д-р іст. наук, проф.,
професор кафедри історії та археології

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Ахновський Д.В. Археологічна спадщина на грошових знаках світу. Спеціальність 032 «Історія та археологія». Освітня програма «Публічна історія». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

Магістерську роботу присвячено дослідженню грошових знаків світу, на яких відображено археологічну та історичну спадщину. Обрано декілька яскравих прикладів такої практики популяризації в публічному просторі археологічних старожитностей різних епох і культур. Серед них – елліністична та скіфська культури, а також вагомі історичні пам'ятки на монетах і банкнотах України, класична антична спадщина на монетах Грецької Республіки, унікальна археологічна спадщина на монетах Китайської Народної Республіки, а також багата археологічна Давнього Єгипту, представлена на монетах багатьох країн світу.

Ключові слова: історія, археологічна спадщина, історична спадщина, грошові знаки, банкноти, монети.

73 с., 7 табл., 3 рис., 87 джерел, 8 додатків.

Akhnovsky D.V. Archaeological heritage on banknotes of the world. Specialty 032 «History and archeology». Educational program «Public history». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The master's thesis is devoted to the study of the world's currency signs, which depict archaeological and historical heritage. Several vivid examples of this practice of popularizing archaeological antiquities of different eras and cultures in the public space have been selected. Among them are the Hellenistic and Scythian cultures, as well as important historical monuments on the coins and banknotes of Ukraine, the classical ancient heritage on the coins of the Greek Republic, the unique archaeological heritage on the coins of the People's Republic of China, as well as the rich archaeological heritage of Ancient Egypt, represented on the coins of many countries the world

Keywords: history, archaeological heritage, historical heritage, money signs, banknotes, coins. 73 p., 7 tabl., 3 fig., 87 sources, 8 appendices.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	4
1.1 Історіографія теми дослідження.....	8
1.2 Джерельна база дослідження.....	12
1.3 Методологія дослідження.....	19
РОЗДІЛ 2 ВІДОБРАЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ НА УКРАЇНСЬКИХ ГРОШОВИХ ЗНАКАХ.....	25
2.1 Відображення археологічної спадщини елліністичних культур.....	25
2.2 Відображення археологічної спадщини скіфського степу.....	29
2.3 Відображення археологічної спадщини інших історичних періодів..	32
РОЗДІЛ 3 ВІДОБРАЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ НА ЗАРУБІЖНИХ ГРОШОВИХ ЗНАКАХ	46
3.1 Відображення археологічної спадщини на грошових знаках Грецької Республіки.....	46
3.2 Відображення археологічної спадщини давнього Єгипту на грошових знаках світу.....	52
3.3 Відображення археологічної спадщини на монетах Китайської Народної Республіки.....	63
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	74
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Археологічні знахідки мають історичне, суспільно-політичне, презентаційне та рекреаційне значення, тому археологічна спадщина відіграє важливу роль в історичній політиці держави та активно використовується у культурному просторі. Слід зазначити, що збереження культурної спадщини як найважливішого елемента всесвітнього культурного доробку людства й ефективного інструменту посилення статусу і зміцнення бренду країни є обов'язком перед світовою спільнотою та наступними поколіннями людства. У свою чергу, дизайн монет є потужним інструментом міжнародної комунікації, тож дослідження відображення археологічної спадщини на монетах країн світу є актуальним, що свідчить про доцільність дослідження відображення археологічної науки та археологічної спадщини у нумізматиці та боністиці.

Метою дослідження є аналіз відображення археологічної спадщини на грошових знаках світу, пошук закономірностей, національних особливостей і найпоширеніших пам'яток на сучасних монетах та банкнотах.

Для досягнення поставленої мети було послідовно окреслено і виконано наступні завдання:

- розглянути історіографію теми дослідження;
- проаналізувати джерельну базу дослідження;
- розкрити методологію дослідження;
- зробити аналіз археологічної спадщини елліністичних культур на монетах України;
- проаналізувати археологічну спадщину скіфського степу на монетах України;
- дослідити відображення археологічної спадщини інших історичних періодів на монетах і банкнотах України;
- зробити аналіз археологічної спадщини на монетах Грецької Республіки;

- проаналізувати археологічну спадщину Давнього Єгипту на сучасних зарубіжних монетах;
- дослідити відображення археологічної спадщини на монетах Китайської Народної Республіки.

Об'єктом дослідження є археологічна спадщина на сучасних монетах та банкнотах України і деяких зарубіжних країн.

Предметом дослідження є відображення об'єктів археологічної спадщини на грошових знаках світу як один з напрямків представлення популярної історії у суспільному просторі.

Хронологічні рамки дослідження – ХХ-ХХІ століття.

Географічні межі роботи – Україна, Грецька Республіка, Арабська Республіка Єгипет, Китайська Народна Республіка та інші країни світу.

Стислий огляд історіографії. Дослідження грошових знаків знайшло відображення у багатьох наукових працях, зокрема над темою працювали такі вчені, як: В. Анохін, Р. Арешкович, О. Бабій, В. Безпалько, М. Брайчевський, Л. Булава, С. Булатович, Г. Вознюк, М. Гнатишак, М. Дмитрієнко, Н. Дорофєєва, О. Жупан, Я. Зозуля, А. Загородній, Ю. Зайончковський, В. Зварич, З. Зразюк, Н. Ігнатова, М. Ільків, В. Калініченко, П. Каришковський, З. Комаринська, П. Конотопець, М. Котляр, О. Коцієвський, А. Крижанівський, М. Ладоненко, Д. Лисак, В. Литвин, Р. Литвиненко, Б. Магомедов, Т. Мартиняк, Б. Мартос, С. Маярчак, К. Мизгін, О. Надвірняк, О. Огуй, В. Петрашик, С. Пивоваров, В. Пилипчук, О. Погорілець, О. Рудніченко, Р. Саввав, Т. Смовженко, Н. Стрижакова, А. Сустрєтов, Є. Туровський, К. Хромов, В. Шлапинський, А. Шостопал, Р. Шуст, В. Ющенко, Л. Яковлева та багато інших. Попри значну кількість наукових праць, присвячених різним аспектам грошових знаків України та світу, вивчення їх під кутом зору відображення археологічної спадщини залишається майже не дослідженим.

Джерельною базою дослідження послуговували сучасні грошові знаки світу, зокрема українські монети: «Ханський палац в Бахчисарай», «Генуезька фортеця у місті Судак», «Боспорське царство», «Античне судноплавство», «1800 років м. Судаку», «Херсонес Таврійський», «Ольвія», Скіфське золото. Олень»,

«Скіфське золото. Кабан», «Скіфське золото. Богиня Апі», «Скіфія», «Пектораль», «Палеоліт», «Трипілля», «Вікентій Хвойка», «Київська Русь», «1025-річчя хрещення Київської Русі», «Галицьке королівство», «600-річчя Грюнвальдської битви», «500-річчя битви під Оршею», «Козацька держава», «Козацький човен», «500 років козацьким поселенням. Кальміуська паланка», «350-річчя битви під Батогом», «100-річчя боїв легіону Українських січових стрільців на горі Лисоня»; монети Грецької Республіки «Перські війни», «Стародавня Мессіні», «Битва при Саламіні», «Битва при Фермопілах», «Грецька культура – антикітерський механізм»; монети островів Кука, островів Мен, Республіки Конго, Беніна, Камбоджі та новозеландський долар із зображенням археологічної спадщини Єгипту; грошові знаки Арабської Республіки Єгипет: монета 1 єгипетський фунт, банкноти номіналом 1, 10, 20, 50, 100 та 200 єгипетських фунтів; монети Китайської Народної Республіки «Печери Лунмень», «Пекінська людина», «Теракотова армія», «Велика Китайська стіна», «Печери Дуньхуана».

Для виконання поставлених завдань використовувались наступні загальнонаукові методи дослідження: структурно-функціональний, системно-структурний, біографічного аналізу, порівняльний, типологізації та систематизації, пошуково-бібліографічний, аналітичний, класифікації, теоретичний, емергентності і дисперсії, діагностичний, зокрема емпіричний та статистичний; загальноісторичні методи дослідження: історико-ретроспективний, проблемно-хронологічний, герменевтичного аналізу, генетичний, історико-географічний, порівняльно-історичний, контент-аналізу, історичний; спеціальні історичні методи, зокрема хронологічно-системний; міждисциплінарні методи дослідження, зокрема мистецтвознавчий та культурологічний.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній вперше у вітчизняній історіографії зроблена спроба аналізу відображення археологічної спадщини на грошових знаках світу.

Практичне значення результатів дослідження полягає у збагаченні теорії і методики спеціальних історичних дисциплін, зокрема нумізматики і боністики.

Апробація результатів. Результати магістерського дослідження опубліковано в статті у фаховому виданні та 6 тезах, а також презентовано на 5 науково-практичних конференціях, зокрема Міжнародній науковій конференції «XXVI Сходознавчі читання А. Кримського» 30.11.2023 р.; VII учнівсько-студентської конференції «Молодіжна наука у контексті суспільно-економічного розвитку країни» у Східноєвропейському університеті імені Рауфа Аблязова 7.12.2023 р.; VI Міжнародній науковій конференції студентів і молодих вчених «Травневі студії 2024: історія, археологія та міжнародні відносини в умовах війни» у ДонНУ імені Василя Стуса 2.05.2024 р.; Міжнародній науково-практичній конференції «Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку», присвяченій 10-річчю переміщення ДонНУ імені Василя Стуса з м. Донецьк до м. Вінниця 10-11.10.2024 р.; Міжнародній науковій конференції «Другі Гальчинські читання» у Національному інституті стратегічних досліджень 31.10.2024 р.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків. Перший розділ кваліфікаційної роботи містить інформацію про історіографію теми дослідження, джерельну базу та методологію дослідження. Другий розділ присвячений аналізу археологічної спадщини на грошових знаках України, третій розділ – аналізу археологічної спадщини на грошових знаках світу.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія теми дослідження

Важливе місце у різноманітті історичних джерел належить грошовим знакам – монетам і банкнотам, які є своєрідним літописом країни, носієм об'єктивної інформації, джерелом пізнання й об'єктом наукових досліджень.

А. Сустретов у дослідженні історіографії монет у грошовому обігу на українських землях XVIII-XIX ст. зазначає, що «в імперський період фахівці-сучасники заклали серйозний фактологічний базис для подальших досліджень з проблематики обігу монет. Здебільшого імперська історіографія присвячена загальнодержавним аспектам функціонування дзвінкої монети. В радянський час історія обігу монет розглядалась через призму радянської ідеології. В незалежній Україні з'явилась плеяда видатних істориків та фахівців з нумізматики» [56]. Автор приділяє значну увагу науковому доробку М. Котляра та його працю «Грошовий обіг на території України доби феодалізму» (1971 рік), де науковець вказував, що «з середини XIX століття майже припинило існувати таке явище, як скарб у вигляді природного засобу регулювання грошового ринку».

Як зазначає Р. Ріжняк, після здобуття нашої країною незалежності наукові пошуки в історичній галузі значно активізувалися, однак тенденції розвитку сучасної історичної науки ставлять перед науковцями завдання щодо пошуку нових методів вивчення історії [53]. Багато науковців, а саме: Р. Арешкович, Г. Вознюк, М. Гнатишак, М. Дмитрієнко, Н. Дорофєєва, О. Жупан, Я. Зозуля, А. Загородній, Н. Ігнатова, З. Комаринська, М. Ладоненко, В. Литвин, Т. Мартиняк, Б. Мартос, О. Рудніченко, Т. Смовженко, Р. Шуст, В. Ющенко, Л. Яковлева та інші досліджували окремі питання української нумізматики.

Так, В. Петрашик і В. Пилипчук зібрали і простежили розвиток української банкноти як витвору мистецтва та історичної одиниці, розглянули колекційні екземпляри та особливості їх друку, а також видозміну та еволюцію української боністики [48]. При цьому, автори зазначають, що тема української гривні у наукових дослідженнях не є надто популярною, у багатьох працях вузько

викладена інформація стосовно української боністики, зокрема, зустрічаються дослідження з грошової реформи і банківської справи, історії гривні, візуалізації певних випусків грошових знаків.

На думку М. Ладоненко, «в Україні, на відміну від інших країн світу, досі не створені власні нумізматичні центри, тому вивчення монет у більшості випадків носить несистемний, дещо стихійний характер, що є причиною відсутності комплексного погляду на українське монетарне мистецтво, проблеми та виклики, з якими воно зустрічається, і перспективи його розвитку у контексті світової нумізматики» [29].

Багато праць українських дослідників присвячено античним монетам (праці В. Анохіна, С. Булатовича, П. Каришковського, О. Коцієвського, Є. Туровського), візантійським монетам (зокрема, над цим питанням працювали: О. Бабій, М. Ільків, В. Калініченко, С. Пивоваров), римським монетам (зокрема над цим питанням працювали М. Брайчевський, П. Конотопець, Д. Лисак, Б. Магомедов, С. Маярчак, К. Мизгін, О. Надвірняк, О. Погорілець), середньовічними монетам (зокрема В. Безпалько, В. Зварич, З. Зразюк, М. Котляр, А. Крижанівський, О. Огуй, С. Пивоваров, О. Погорілець, Р. Савва, Н. Стрижакова, В. Шлапинський, Р. Шуст), монетам країн Сходу (зокрема Л. Булава, Ю. Зайончковський, К. Хромов, А. Шостопа).

У 1996 році в Україні почав виходити довідково-інформаційний журнал «Нумізматика і фалеристика». В останньому номері на сайті журналу станом на жовтень 2024 року містяться дослідження польських монет, предметів нумізматики, княжих знаків, монет імперії австрійських Габсбургів тощо [45].

У 1999 році Національний банк України презентував випуск періодичного видання «Українська нумізматика і боністика» як додаток до журналу «Вісник Національного Банку України», що мав містити нумізматичні описи та кольорові фотозображення всіх паперових грошових знаків, розмінних, пам'ятних та ювілейних монет, уведених в обіг Національним банком України. Випуск журналів планувався двічі на рік. За два роки вийшло чотири журнали по 96 сторінок, як і було заплановано, проте у 2001 році Національним Банком України було презентоване нове видання – каталог «Банкноти і монети України» в якості

додатку до журналу «Вісник національного банку України». На офіційному сайті Національного банку України [25] станом на жовтень 2024 року наведено каталог «Банкноти і монети України» за 2022 рік (останній випуск).

У 2004 році у Львові було започатковано часопис «Львівські нумізматичні записки», з 2011 року розпочато проведення наукової конференції, що має статус міжнародної – «Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки». У 2017 році світ побачив нове видання – «Український нумізматичний щорічник», станом на жовтень 2024 року на сайті представлений випуск за 2023 рік. При ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди» діє Центр дослідження проблем нумізматики та історії грошового обігу, основними завданнями якого є: здійснення наукових досліджень у галузі історії, історичної економіки, монетної справи та грошового обігу на території сучасної України; генеза та еволюція економічних відносин в Україні; розробка нових напрямків і досліджень у галузі історичних допоміжних дисциплін; дослідження монетної справи та грошового обігу між різними державами, розташованих у минулому на теренах сучасної України; популяризація збереження, дослідження та публікації нумізматичних пам'яток в Україні; створення власної електронної бази даних досліджених матеріалів; створення наукового архіву, його впорядкування і збереження; організація музею грошового обігу на території України та проведення наукових експедицій [28]. Пам'яті Владлена Анохіна присвячений міжнародний фаховий семінар «Проблеми і перспективи нумізматики Античної та Римської доби на теренах Південно-Східної Європи».

В. Шлапінський досліджує етимологію нумізматичних термінів «шаг» та «ізрой», походження та призначення зливків срібла, щодо яких вживався термін «ізрой» і зазначає, що походження назви монети «шаг» остаточно не встановлена [63]. В. Мисько розглядає обігові монети країн Європи, їх історію, систематизацію, зображення фізико- та суспільно-географічних об'єктів, процесів та явищ на монетах, висвітлення історичних аспектів й функціонування грошової системи на європейському континенті та методику застосування на уроках географії [34]. Автором встановлено, що серед 344 обігових монет

Європи на зображення суспільно-географічних об'єктів припадає 267 грошових знаків, що складає 77,6 %, на зображення фізико-географічних об'єктів – 77 одиниць, що складає 22,4 % від усіх монет, найпоширенішими зображеннями на європейських монетах є історичні та архітектурні пам'ятки, політичні і соціальні об'єкти, рослини та рослинні орнаменти, а художній дизайн більшості монет Європи має краєзнавчий та країнознавчий характер.

Елені Папаєфіміу у своїй науковій праці розповідає, що Банк Греції має право карбувати власні монети євро, і, відповідно до своїх цілей популяризації та збереження грецької культури, він придбав низку важливих колекцій монет шляхом купівлі та пожертвувань, таких як колекція Рени Евелпідіс, SNG Grèce; колекція Rhéna H. Evelpidis, Première Partie, Italie, Sicile, Thrace, and Deuxième Partie, Macédoine, Thessalie, Illyrie, Epire; Коркір; колекція медалей, орденів і нагород Паноса Тазедакіса; колекція давньогрецьких і римських провінційних монет Петсаліс тощо [77].

Упекша Гамаге розглядає археологічну спадщину та традиційні прикраси, зображені на паперових купюрах Шрі-Ланки [71], праці Наама Шеффі присвячені відображенню археологічних знахідок на монетах Ізраїлю [80]. О. Лахно [32] посилається у своєму дослідженні на монографії Т. Шеркової і О. Крола, присвячені аналізу створення першої в Єгипті держави, а також Е. Кормишевої, яка досліджує давньоєгипетську культуру, мистецтво і релігійні вірування давніх єгиптян.

Культурні пам'ятки Китаю знайшли відображення у наукових працях низки вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема О. Денисюк, В. Пількевич, Ван Мін, Ван Шижу, Лай Юе, Чанчжи У та інших. Проте, зазначені праці присвячені символам, синтезу мистецтв у храмових комплексах, впливу фрескового живопису Китаю на світове мистецтво тощо, але відображення археологічної спадщини на монетах знаходиться поза зоною уваги науковців, що підтверджує важливість і необхідність більш глибокого дослідження. Водночас історико-археологічна спадщина в пам'ятках нумізматики і боністики залишається малодослідженою, що спонукає привернути увагу до цієї цікавої і перспективної

теми. У кваліфікаційній роботі зроблена спроба здійснення системного аналізу зображень археологічної спадщини на монетах світу.

1.2. Джерельна база дослідження

Археологічна спадщина часто карбується на монетах багатьох держав світу. З появою паперових грошей роль монети як основного платіжного засобу суттєво знизилась, потім – поява електронних гаманців ще більше звела роль монет на нуль. Проте, це стосується саме монет як засобу платежу, але якщо розглядати монети як об'єкт колекціонування, то цікавість до них не знижується з часом.

Згідно з Геродотом, батьківщиною монети була Лідія (VIII-VII ст. до н.е.), а назва «монета» пов'язана з епітетом римської богині Юнони (Yuno Moneta); остання дала римлянам гроші на війну з епірським царем Пірром і допомогла перемогти, на честь цієї події до храму Юнони було перенесено монетний двір). Згодом, у VII ст. до н.е, монети з'явилися на о. Егіна у Давній Греції. Етимологічний словник вказує на запозичення іменника «монета» з латинської мови *monere* – «радити», «застерігати», «нагадувати», «віщувати», «надихати», «наставляти» [22]. М. Котляр вказує на те, що «монета» як термін, що означає засіб платежу та грошовий знак, має саме давньоримське походження [27]. Вважається, що найдавніші монети в світі з електруму – сплаву золота і срібла – були викарбувані приблизно у 685 році до н.е. Також вважається, що прообраз монет з'явився у Китаї близько 3200 років тому, проте китайські монети не використовувалися широко у побуті і були розповсюджені лише у межах певного регіону.

Цікаво, що термін «гроші» походить від латинського словосполучення *grossus denarius*, що у перекладі означає «важка монета» і свідчить про тісний зв'язок саме між монетами і грошами, а не банкнотами і грошами чи купюрами та грошами. Іменник «купюра» походить з французької та означає «відрізний талон», «частину цінних паперів» [41]. З іншого боку, грош – це назва чеської монети XIV сторіччя, яка походить від венеційського «гроссо» – «великий». Слово «банкнота» у перекладі з німецької означає «банківський білет»,

«банківський запис», «банківська розписка»; «купюра» – з французької «розріз», «поріз» [48].

Українською грошовою одиницею є гривня, яка з'явилась на території Київської Русі у IX сторіччі. Етимологічно «гривня» позначає прикрасу на шию, яка робилася з дрібних металевих монет [22]. З середини XIV – початку XV сторіччя у Львові випускалися срібні руські півгроші і мідні денарії. Слід зазначити, що на фінансовому ринку вітчизняні гроші не користувалися великим попитом, оскільки існував великий вибір в умовах потужного розвитку торгівлі за рахунок польських, литовських, чеських, татарських, італійських, молдавських, угорських, генуезьких грошей. У XVI сторіччі в обігу переважали польські і литовські денарії, празькі гроші, угорські дукати. У результаті грошової реформи у Польщі почали карбування польського срібного гроша, який був еквівалентний 18 денаріям та злotoго, еквівалентного 30 грошам. Злотий, зроблений зі срібла, називали також «півкопкою». Проте після підписання Люблінської унії було проведено грошову реформу під проводом Стефана Баторія (1578-1580 рр) та створено єдину монетну систему Речі Посполитої, у результаті чого основними монетами стали шеляги, соліди, грош, тригрошовики, шестигрошовики, півторагрошовики, таляр. Ці гроші перебували в обігу на українських землях у складі Речі Посполитої до кінця XVIII сторіччя. На території Української козацької держави були розповсюджені російські срібні і мідні монети. З 1534 року функцію лічби виконував рубль, який складався зі 100 копійок. За Петра I було здійснено грошову реформу, у результаті якої залишились рубль, гривеник та копійка. З 1769 року російський уряд почав випускати паперові банкноти – асигнації, які були в обігу на Лівобережній Україні. За часів УНР гривня була офіційною валютою: 1 березня 1918 року Центральна Рада ухвалила закон про запровадження гривні в обіг, але за кілька місяців, після приходу гетьмана Павла Скоропадського до влади, гривню замінив карбованець. Слід зазначити, що слово «карбованець» являє собою українську лексему, що утворена від дієслова «карбувати», «робити насічки» [41]. Також слід сказати, що на той час Україна не мала технічної можливості друку якісних грошей, через що велика кількість шахраїв займалася підробками. Через дефіцит

валюти карбованець було виведено з обороту в липні 1918 року і введено позики-облігації. З відновленням УНР урядом В. Винниченка, гривню проголошено засобом розрахунку. В період боротьби за незалежність ОУН-УПА (1939-1954 рр.) з'явилися однобічний та двобічний бофони з зображенням національної символіки та символіки ОУН-УПА. З приходом незалежності України знов повернена в обіг, проте не одразу, оскільки у 1992-1996 рр. перехідною грошовою одиницею був купонокарбованець.

Слово «копійка» містить вказівку на зображення, що карбувалося на аверсі монети. Оскільки зазвичай на монеті зображували великого князя київського або Святого Георгія Звитязця зі списом у руці, цей спис («копйю») дав назву монеті. З іншого боку, окрім української та російської, на це слово можна також натрапити у польській, чеській, словацькій, болгарській і македонській мовах. Мовознавець О. Українець [9] говорить, що «копійка» є пестливою формою слова «копа», яка була литовською і польською грошовою одиницею, і не має російського походження.

Шаг, яким незабаром планують замінити копійку в Україні, є українською назвою срібного польського тригрошовика XVII-XVIII ст. Оскільки за вартістю він відповідав двом копійкам, його назва перейшла на 2 копійки. Згодом ця назва поширилась на гріш – монету вартістю 0,5 коп. Проте, як зазначає В. Шлапінський, «жодних правдоподібних пояснень цієї назви немає...слово споріднене з «сяг», «сягати». Як між собою пов'язані ці терміни – невідомо... Автор ще у 2003 р. опублікував в українському інформаційному журналі «Нумізматика і Фалеристика» статтю «Про походження назву нумізматичних термінів «шаг» та «ізрой». З того часу пройшло вже 15 років, але жодної реакції з боку істориків або нумізматів на цю публікацію не виявилось» [63]. Автор зазначає, що зв'язок назви «шаг» з конкретними монетами вперше встановив український історик, археолог і нумізмат В. Шугаєвський. Пізніше М. Котляром було підтверджено висновок Шугаєвського і наведено приклади з актових матеріалів Лівобережної України II половини XVII ст., де вказується, що шаг відповідає монеті у 3 гроші.

В. Шлапінський, на основі власних досліджень, робить висновок про тюркське походження назви «шаг» (шак, чак, сак, шаб) на позначення виразів «розкол навпіл», «рівна частина», «дрібнота», коріння цього слова сягає часів шумерської цивілізації. У Лівобережній Україні мали місце жваві контакти з тюрками, і, враховуючи поширення трихгрошовиків у країнах Сходу, карбованих у Речі Посполитій за правління Сигізмунда III (1588-1632). Наприкінці XVII ст. трихгрошовики зникли з обігу в Україні.

За іншою точкою зору, згідно з В. Дяченком, слово «шаг» виникло від іменника «сяг», ймовірно, давньоруської одиниці вимірювання. «Шагами, які були мірою довжини, могли визначати розмір земельних ділянок. Шагами раніше могли платити за роботу на землі» [9]. На думку А. Бойко-Гагаріна, перша писемна згадка про шаг з'явилась у 1690-ті рр., хоча в обігу вона з'явилась значно раніше: «монету переправляли до України через Османську імперію, і її назва з'явилась завдяки перській мові, а слово «шазі» (царський) перетворилося на «шаг» [9]. Слід зазначити, що паралельно з шагами на території нашої країни в обігу були також чвораки, шостаки, севські чехи, чеські гроші та осьмаки.

У межах грошової реформи в Україні 1918 року гривня, як основна грошова одиниця, мала ділитися на 100 шагів. Шаги повинні були вийти з друку номіналом 1, 5, 10 і 20, але оскільки через війну з більшовицьким режимом керівництву УНР не вдалося отримати необхідну техніку, що карбувала б монети, шаги отримали паперове втілення і вигляд поштових марок. Після скасування більшовицьким режимом вітчизняної грошової одиниці, розмінною монетою стала копійка. Українська повстанська армія почала друкувати бофони, серед яких були шаги. Після проголошення незалежності України розмінну монету мали назвати шагом, вже був розроблений дизайн монет, проте Верховною Радою України затверджено назву «копійка».

Кругла та овальна форми монети були в усі часи найбільш зручними для обігу. Кожна монета має аверс – лицьову сторону, реверс – зворотній бік та гурт (зріз), а також містить зображення – герб, ім'я, титул, зображення правителя та легенду – найменування, державу, місто, рік чеканки, номінал. Номенклатурні позиції грошей пов'язані зазвичай з історією грошової системи у країні. Так, за

часів Давньої Русі грошовими еквівалентами були шкури векш (білок) – 0,33 г срібла та куниць – 4-6 векш [41]. Впродовж більш ніж двох тисячоліть основним монетним металом було срібло, золоті монети випускалися рідко і слугували засобом накопичення багатства, а мідні монети розповсюдилися лише починаючи з XVIII століття. Сучасні монети виготовляються зі сплавів міді, нікелю, свинцю, алюмінію тощо. Монети із золота та срібла випускаються сьогодні не часто та являють собою пам'ятні або ювілейні монети.

Наука, яка вивчає монети, має назву «нумізмати́ка». Термін «нумізмати́ка» почав використовуватися в часи Середньовіччя як назва науки про монети, а його основою є латинське поняття, модифікація грецького «номізма» – «монета», що є похідним від «номос» – «закон» та «номідзо» – «встановлювати». Об'єктом вивчення нумізматики є також бони, таким чином боністика як наука є підрозділом нумізматики. Більшість вчених відносять початок нумізматики до доби Відродження, хоча існують припущення про збирання монетних колекцій у Стародавньому Римі. Вважається, що нумізмати́ка зародилася з любительського колекціонування монет, а вже за часів Відродження з'являються перші праці з нумізматики та описи окремих монет. До середини XVI століття в Європі існувало 955 мюнцкабінетів для демонстрації колекцій монет, зокрема в Італії – 380, Нідерландах – 200, Франції – 200, Німеччині – 175. Отже, спочатку нумізмати́ка являла собою звичайне колекціонування монет без подальшого дослідження і систематизації. У XVIII ст. зароджується наукова систематизація монет, основоположником якої вважається Йоганн-Йосип-Ілларій Еккель (1737-1798 рр.), який є автором наукової праці з 8 томів під назвою «Учення про стародавні монети». Були прочитані перші лекції з нумізматики в університетах міст Галле та Упсала. У Франції при Наполеоні I монети країн, завойованих полководцем, були привезені у Кабінет медалей Франції. У XIX ст. створено перші каталоги музейних колекцій. На початок XX ст. Кабінет медалей Франції містив 300 тисяч монет, колекція Королівського музею у Берліні – 200 тисяч монет, Британського музею – більше 200 тис. монет, у Відні – 170 тис. монет, у Мадриді – 120 тис. монет. Методологічні засади нумізматики як науки представлено на рис. 1.1.

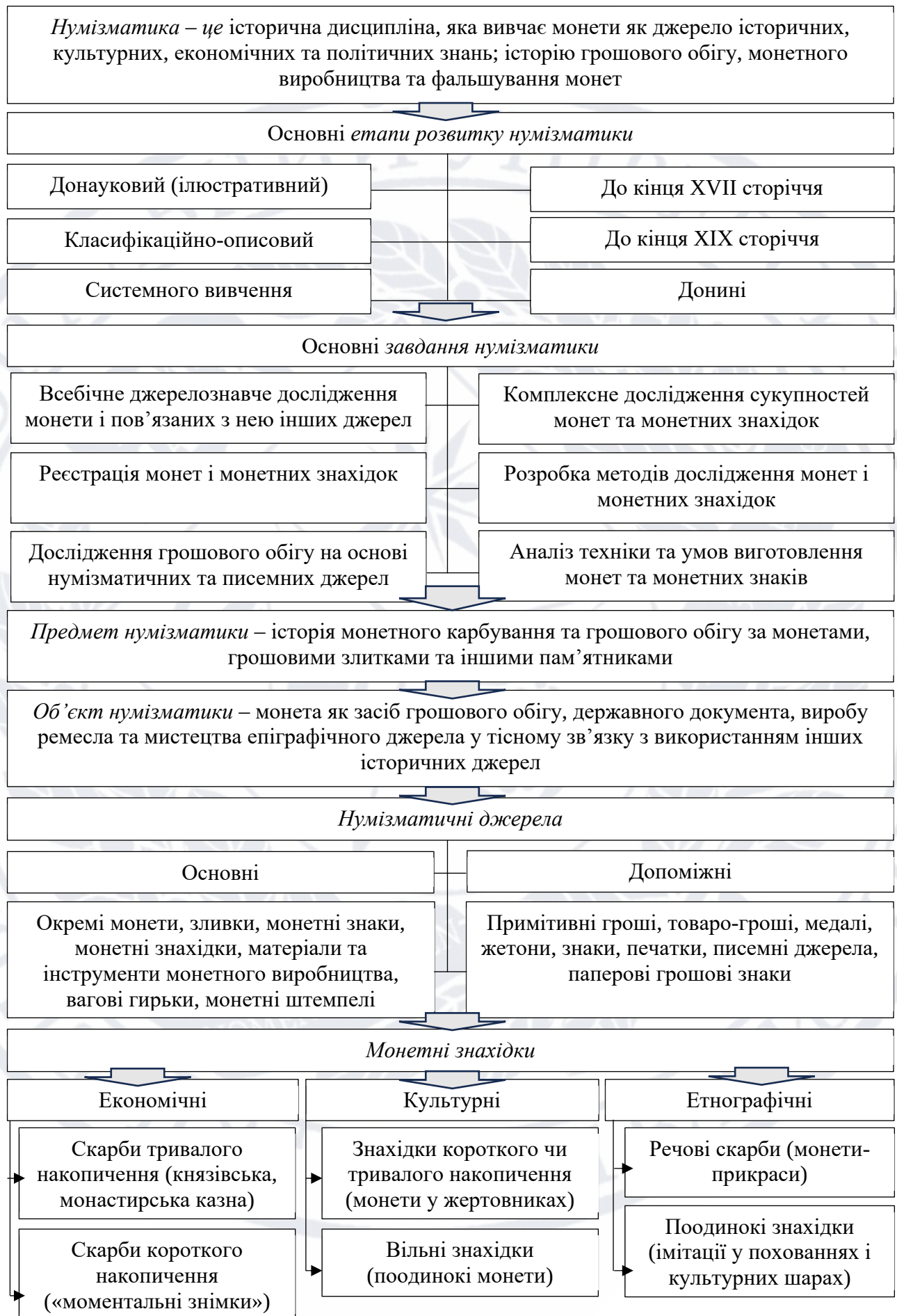

Рисунок 1.1 – Методологічні засади нумізматики як науки

Сьогодні монета являє собою злиток певної форми, ваги, проби і номіналу, що слугує законним засобом обігу і платежу. На відміну від бартерних продуктів і злитків, монета стала універсальним платіжним засобом, оскільки якість і вміст металів у монеті затверджувались державним штемпелем, а порушення монетного права розглядалось як кримінальний злочин. Наразі держави світу мають монетні системи, які законодавчо визначають вагу монети при чеканці, вибір металу, відносну вартість монетних металів по відношенню один до одного.

Всі монети можна поділити на ті, що призначені для обігу і колекційні екземпляри. Наприклад, у нашій країні в обіг випускаються розмінні та обігові монети української гривні номіналом 10 та 50 копійок, а також 1, 2, 5 і 10 гривень, а між 1996-2018 рр. емітувалися номінали в 1, 2, 5 і 25 копійок, які наразі вилучені з обігу. Крім того, НБУ карбує пам'ятні та ювілейні монети номіналом 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 125, 200, 250 і 500 гривень, а також інвестиційні монети номіналом 1, 2, 5, 10 і 20 гривень. Цінність колекційним монетам надає їх невеликий тираж.

Як обігові, так і колекційні монети присвячені різним темам і аспектам буття людства. З 1995 року Національний Банк України розпочав випуск ювілейних та пам'ятних монет з недорогоцінних металів (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 – Динаміка випуску комеморативних монет в Україні з недорогоцінних металів у 1995-2024 рр., шт. (станом на 5.09.2024)

Джерело: систематизовано автором за [25]

Станом на 5 вересня 2024 року Національним банком України випущено 552 ювілейні та пам'ятні монети з недорогоцінних металів. У 1995-1996 рр. аверси монет були ідентичні та відтворювали у центрі композиції малий Державний Герб України, з обох боків обрамлений стилізованими гілками калини – символом українського народу, а реверси монет відображали знакові події, місця та персоналії. Слід зазначити, що під протекторатом міжнародних монетних програм та проєктів було теж створено пам'ятні монети. Зокрема, завдяки програмі Організації Об'єднаних Націй «2000 рік – діалог цивілізацій», де країни могли презентувати внесок власної держави у загальносвітову культуру, створено серію «Пам'ятки давніх культур України», яка складається з п'яти монет: «Палеоліт», «Трипілля», «Ольвія», «Скіфія», «Київська Русь».

У кожному нумізматичному дослідженні обов'язковим процедурним елементом є аналіз зображень на монетах і банкнотах, з чого можемо зробити висновок про синергетичний зв'язок між спеціальними історичними дисциплінами, а саме – нумізматикою, символікою, геральдикой, сфрагістикою тощо.

Дослідження побудовано на основі аналізу сучасних каталогів нумізматичної продукції, представлених на сайті Національного банку України та банків країн світу, матеріалів історико-культурного часопису «Українська нумізматика і боністика», науково-практичного журналу «Вісник Національного банку України», наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених.

1.3 Методологія дослідження

Наукове пізнання є, по-перше, відносно самостійною, цілеспрямованою пізнавальною діяльністю, що здійснюється на теоретичному та емпіричному рівнях; по-друге, цілеспрямованим процесом, що вирішує чітко визначені завдання, визначені цілями пізнання; по-третє, формою процесу пізнання, основною функцією якого є розробка та теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність. Отже, наукове пізнання виступає цілісною системою, що має складну структуру і постійно розвивається та виконує функції опису, пояснення, розуміння, передбачення тощо.

Наукове пізнання, на відміну від стихійного, завжди передбачає постановку цілей та завдань та складається з взаємодії таких компонентів:

- суб'єктів пізнавальної діяльності, тобто спеціально підготовлених колективів осіб – науковців, співтовариств, суспільства в цілому, які мають певний рівень знань, навичок, розуміння і досвіду;
- об'єктів пізнання, тобто об'єктивних властивостей, зв'язків і відношення, що включені у процес пізнання;
- предмету пізнання, що фіксує ті властивості, зв'язки і закономірності розвитку, що вже включені у наукове пізнання та мають певні логічні форми;
- логічних форм пізнання; цілей, спрямованих на досягнення достовірного систематизованого знання та результатів пізнання, що виражаються у сформованих гіпотезах, наукових теоріях та законах;
- особливих методів і засобів пізнання.

Характерними рисами наукового пізнання є: опора на теоретико-пізнавальні концепції; зв'язок з певним конкретним об'єктом пізнання; розвиток, оскільки виникнення його пов'язане з суспільним розподілом праці, відокремленням інтелектуальної праці від фізичної та перетворенням духовної діяльності у відносно самостійну сферу; системність, тобто сукупність знань, зведених у певний порядок на основі однорідних принципів; суворості доказовості, яка передбачає аргументованість, моніторинг та можливість повторення експерименту.

Концептуальні засади магістерського дослідження представлено на рис. 1.3. Ефективність дослідження залежить від загальних і конкретнонаукових принципів і підходів, що складають зміст загальнонаукової і спеціальної методології дослідження.

При написанні магістерської роботи широко використовувалися наступні *принципи наукового пізнання*: історизму, об'єктивності, всебічності та проблемно-хронологічний.

Також був застосований *цивілізаційний підхід* щодо розподілу матеріалу стосовно грошових знаків різних країн за розділами та підрозділами.

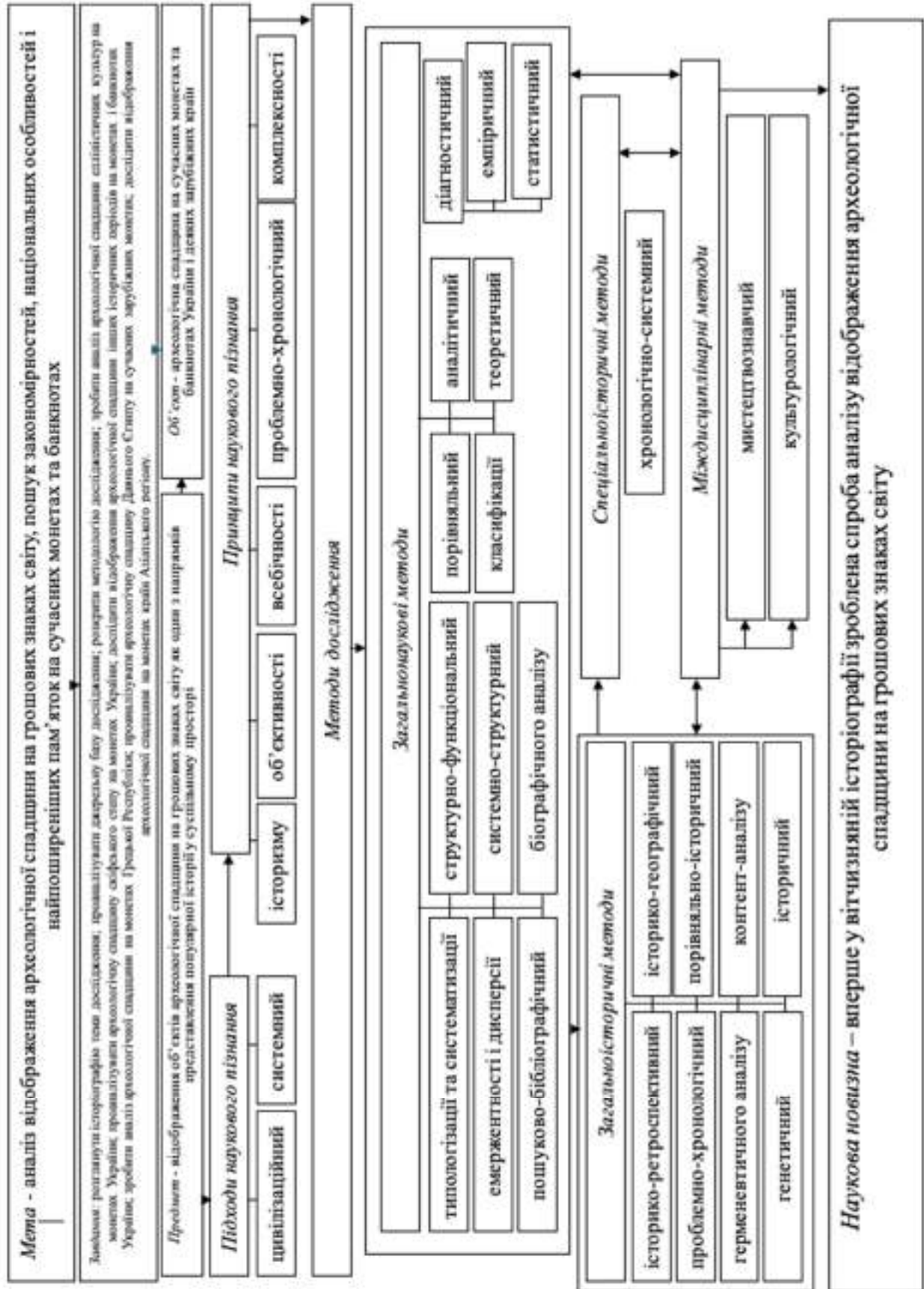

Рисунок 1.3 – Концептуальна схема магістерського дослідження

Для вирішення поставлених завдань в основу роботи покладено *системний підхід*, що передбачає комплексне вивчення проблеми на тлі історичного контексту особливостей кожної країни з використанням взаємодіючих теоретичних та емпіричних методів дослідження.

Принцип комплексності дозволяє зробити узагальнення для формулювання підсумкових положень та висновків.

Відповідно до визначених у магістерському дослідженні об'єкта, предмета та мети застосовано *загальнонаукові методи дослідження*: *аналітичний та теоретичний* – при аналізі історичної, мистецтвознавчої, культурологічної літератури з теми дослідження; *елементи біографічного аналізу* – в дослідженні митців грошових знаків (скульптурів і художників).

Порівняльний метод дав можливість виявити особливості та закономірності відображення популярних археологічних сюжетів, які є як рідними для емітента, так і запозиченими.

Структурно-функціональний метод дозволив вивчити це явище в контексті функціонування його складових частин, соціальних груп та особистостей.

З метою дослідження грошових знаків різних країн світу використані методи *типологізації та систематизації*.

У роботі використано *емпіричні*, зокрема *діагностичні* методи (спостереження, анкетування, бесіди, аналіз одержаних даних) для вивчення стану розроблення досліджуваної проблеми; *статистичні* – методи математичної статистики для виявлення частоти використання певних археологічних сюжетів.

Пошуково-бібліографічний метод вивчення опублікованих та архівних матеріалів, який уможливив теоретичний аналіз, синтез, систематизацію і класифікацію дібраних джерел; *метод класифікації* – для виокремлення компонентів, визначення чинників впливу на появу певних сюжетів при відображенні археологічної спадщини і археологічної науки на грошових знаках; *методи емергентності і дисперсії* – для проведення об'єктивного кількісного і якісного аналізу результатів дослідження з метою підвищення обґрунтованості

висновків; *системно-структурний метод* – для виокремлення й характеристики компонентів систем.

У роботі використовувалися такі *загально-історичні методи* дослідження, як *порівняльно-історичний* – для з’ясування етапів становлення археології в нумізматичному зрізі культурного простору як загально-цивілізаційного явища; *метод контент-аналізу* – задля визначення найпопулярніших археологічних сюжетів і дослідження закономірностей в їхньому розповсюдженні.

Генетичний та історичний методи дали можливість виявити як причини, так і розвиток популяризації археологічних сюжетів в діяхронічному розрізі. *Історико-географічний метод* допоміг розкрити регіональні особливості проблеми.

Проблемно-хронологічний метод надав можливість простежити еволюцію актуалізації досліджуваної проблеми у динаміці і часовій послідовності.

Метод герменевтичного аналізу джерел допоміг у їх коментуванні; *історико-ретроспективний* – для дослідження характеристик і тенденцій відображення археологічної спадщини і археологічної науки на монетах і банкнотах світу.

Для всебічного розкриття теми застосовувалися як загальнонаукові, так і *спеціально-історичні методи дослідження*, зокрема *хронологічно-системний метод* дослідження, що забезпечив здійснення періодизації карбування грошових знаків у динаміці й часовій послідовності.

У магістерській роботі використано *міждисциплінарні методи* дослідження, зокрема *мистецтвознавчий та культурологічний методи* – в аналізі середовища формування археологічних сюжетів на грошових знаках світу.

Сукупність всіх цих методів сприяла детальному й ґрунтовному висвітленню проблемних складових та більш об’єктивному трактуванню цілої низки важливих питань заявленої теми.

Висновки за розділом 1

У першому розділі магістерської роботи, відповідно до поставлених завдань, проаналізовано історіографію теми дослідження, описано джерельну базу та розкрито методологію дослідження.

З'ясовано, що українські вчені в усі часи працювали над дослідженням грошових знаків. Є багато наукових праць, присвячених античним, візантійським та римським монетам. Низка дисертацій присвячена історії грошових знаків та українських монет і банкнот зокрема. У науковій спеціалізованій літературі зустрічаються дослідження археологічних знахідок світу. Як показує аналіз наукових робіт, на сьогодні існує значний науковий масив, дослідження якого дає можливість скласти досить цілісне уявлення про історію грошових знаків, проте детальний опис археологічної спадщини на монетах і банкнотах світу залишається поза увагою наукової спільноти.

У першому розділі розглянуто історію появи монет в світі та визначено основні елементи монети. Досліджено етимологію слів «монета», «гроші», «купюра», «банкнота», «гривня», «копійка», «карбованець», «шаг». Розглянуто методологічні засади нумізматики як науки, з'ясовано, що нумізматика являє собою історичну дисципліну, що вивчає монети як джерело історичних, культурних, економічних та політичних знань; історію грошового обігу, монетного виробництва та фальшування монет; систематизовано три етапи розвитку нумізматики; сформульовано основні завдання нумізматики; охарактеризовано предмет та об'єкт нумізматики; описано нумізматичні джерела та класифіковано монетні знахідки.

У першому розділі магістерської роботи описано сутність наукового пізнання, його характерні риси та схематично викладено концептуальні засади дослідження.

РОЗДІЛ 2

ВІДОБРАЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ НА УКРАЇНСЬКИХ ГРОШОВИХ ЗНАКАХ

2.1 Відображення археологічної спадщини елліністичних культур

Емісійний центр України активно займається створенням і випуском монет, що містять важливу, корисну і цікаву інформацію про нашу державу. Добре відома в публічному просторі антична і середньовічна спадщина Криму знайшла своє відображення на грошах України, зокрема монетах. Національний банк України випустив декілька серій монет, присвячених визначним пам'яткам Криму (Додаток А). Детальні характеристики монети наведено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Характеристика монет України з зображенням історичної та археологічної спадщини елліністичних культур

назва	рік	номінал	матеріал	діаметр	тираж	серія	художник / скульптор
Ханський палац в Бахчисарай	2001	10 грн	срібло	38,6 мм	3 000	Пам'ятки архітектури України	М. Кочубей / В.Дем'яненко
Генуезька фортеця у місті Судак	2003	10 грн	срібло	38,6 мм	3 000	Пам'ятки архітектури України	Л. Корень / В. Атаманчук
Боспорське царство	2010	100 грн	золото	32,0 мм	3 000	Античні пам'ятки України	В. Таран, О. Харук, С. Харук / В. Дем'яненко, А. Дем'яненко
Античне судноплавство	2012	10 грн	срібло	38,6 мм	5 000	Морська історія України	В. Таран, О. Харук, С. Харук / В. Атаманчук, С. Іваненко
		5 грн	нейзильбер	35 мм	30 000		
1800 років м. Судаку	2012	10 грн	срібло	38,6 мм	3 000	Стародавні міста України	В. Таран, О. Харук, С. Харук / В. Атаманчук, С. Іваненко
		5 грн	нейзильбер	35 мм	30 000		
Херсонес Таврійський	2009	100 грн	золото	32,0 мм	3 000	Античні пам'ятки України	В. Дем'яненко / В. Дем'яненко
Ольвія	2000	20 грн	золото/срібло	31,0 мм	3 000	Пам'ятки давніх культур України	Р. Чайковський / Р. Чайковський

Джерело: систематизовано автором за [25]

Монета «Ханський палац в Бахчисарай» (рис. А.1) присвячена пам'ятнику архітектури XVI-XVIII ст. – палацовому комплексу, в якому з 1532 по 1783 рр. Розміщувалася резиденція кримсько-татарських ханів (нині – історико-архітектурний музей у м. Бахчисарай). Слід зазначити, що сама назва міста Бахчисарай перекладається як «палац-сад». На аверсі монети в обрамленні східного орнаменту, який прикрашає Золотий фонтан (1733 р.), зображено фрагмент мармурової плити фонтану. На реверсі монети – внутрішній дворик палацового комплексу.

Монета «Генуезька фортеця у місті Судак» (рис. А.2) присвячена визначній середньовічній фортифікаційній споруді XIV-XV ст. у колишній столиці Солдайського консульства м. Генуї в Криму – Судаку. Величезні мури і башти фортеці будувалися протягом майже 100 років і належать до найцікавіших пам'яток архітектури світового значення. На аверсі монети зображено план-схему фортеці, по боках: праворуч – фігуру воїна з арбалетом, ліворуч – фігуру виноградаря. У Європі арбалети почали використовуватися з X сторіччя, їхньою перевагою над сагайдаками була влучність, дальність стрільби та потужність. Арбалет мав менше вимог до навичок стрілка, тож арбалетника було легше і швидше готувати, ніж лучника [3]. Проте, арбалет мав і певні недоліки перед сагайдаком: низька швидкострільність і неможливість використання верхи на коні. Виноградаря зображено працюючим за своєю буденною справою. На реверсі монети зображено фортецю, на тлі якої унизу розміщено дати – XIV-XV ст., між якими – геральдична дошка з гербами (дожа Генуї, Генуезької республіки та консула), що прикрашає одну з башт фортеці; ліворуч від фортеці зображено торговельне судно.

Монета «Боспорське царство» (рис. А.3) присвячена одній з античних держав Північного Причорномор'я (VI ст. до н.е. – IV ст. н. Е.), яка представляла об'єднання грецьких міст-колоній на сході Кримського півострова, що регулярно карбувала свої монети. На аверсі зображено частину руїн Пантікапею. Саме ця пам'ятка обрана не випадково, адже античне місто Пантікапей, що існувало на місці сучасної Керчі, колись було столицею Боспорського царства. На реверсі у центрі зображено вітрильник, двох дельфінів під ним, разом з меандровими

стрічками – метафорою моря, оскільки давні греки були вмілими мореплавцями. Угорі зображено статер – античну монету, що за вартістю дорівнювала тетрадрахмі. Ці монети почали ходити з V сторіччя до н.е. і були дуже розповсюджені у Греції, Лівії та грецьких колоніях Північного Причорномор'я.

Монета «Античне судноплавство» (рис. А.4) відображає той факт, що Південний Крим майже 2 тисячі років був вузловим пунктом морської торгівлі. На аверсі зображено мапу Північного Причорномор'я, на фоні якої можна бачити розу вітрів (як символ судноплавства) та античну монету Боспорського царства. На реверсі розміщено зображення античного судна, і окремо – його носової частини більшим планом. Корабель на монеті – це, скоріше за все, трієра – судно з трьома рядами гребців, що було дуже поширене в античності і становило основу грецького флоту класичного періоду. Слід зазначити, що зображення трієри досить часто зустрічається на античних монетах і було символом морської торгівлі. На палубі трієри зображено вояків у звичному для античності оснащенні – спис, круглий щит і шолом.

Монета «1800 років м. Судаку» (рис. А.5) присвячена одному з найстаріших міст України, відомому ще з III ст. н. Е. Судаку. Як зазначає М. Жарких, в історичних джерелах назва «Судак» вперше зустрічається в «Космографії» Равенського аноніма у формі Sugdabon, топооснова цієї назви вважається іранською, хоча походження її достеменно невідоме [24]. На околицях сучасного міста збереглися руїни фортеці, відомої як Генуезька, хоча вона з'явилась за кілька сторіч до появи на півострові італійців, про що говорять перекази щодо заснування фортеці Сугдея у 212 році н.е. Зустрічаються також такі назви міста, як Солдайя, Сугдак, Сурож. Припускається, що початковий топонім походить від праслов'янського «сугдак» – очищений вогнем, священний.

Інститут археології НАН України здійснював регулярні археологічні дослідження міста Судаку, зокрема у 1965-1975 рр. – під керівництвом М. Фронджула, у 1977-2001 рр. – І. Баранова, у результаті відкрито сотні метри фундаментів стін, що існували до «генуезьких часів». У 1986 році було з'ясовано, що на північному схилі Фортечної гори регулярна житлова забудова існувала

вже на початку VIII століття [18]. Архітектурно-археологічні дослідження виявили не менше чотирьох етапів перебудови фортеці, при чому кожен з етапів мав власну будівельну техніку, і лише останній період – XIV-XV століття – пов'язаний з генуезцями.

На аверсі монети розміщено фрагмент рельєфу XV ст. із зображенням Георгія Звитязця, що знайдений під час розкопок у генуезькій фортеці і стилізована виноградна лоза на тлі муру. На реверсі монети стилізовано вигляд міста та пляжі з висоти муру фортеці.

Монета «Херсонес Таврійський» (рис. А.6) присвячена місту-державі на південно-західному узбережжі Криму, заснованому в 422-421 рр. До н.е., яке карбувало власну монету. На аверсі зображено фрагмент давньої споруди та сигнальний дзвін, а також античні монети Херсонесу та світильник на тлі меандрового орнаменту. Меандрові орнаменти були дуже характерні для культури античної Греції. На реверсі бачимо колони базиліки Херсонесу – найвідомішої частини його руїн. На задньому плані розміщено кафедральний Володимирський собор, побудований всередині XIX ст. над руїнами середньовічного храму, в якому, за деякими даними, хрестився князь Володимир.

Монета «Ольвія» (рис. А.7) номіналом в 20 гривень випущена у 2000 році. Вона вироблена з комбінації двох металів: золота і срібла. У центрі на аверсі можна бачити зображення колеса. Це символ неперервного ходу історії. Зверху над колесом розміщено сокола, а знизу – змію. На цій самій стороні розміщено інформацію про номінал та рік карбування, а також малий державний герб України. Також на аверсі зображено давніх мешканців Ольвії: з лівої сторони – гончар за своєю працею, з правого боку можна бачити жінку з дитиною на фоні античних колон. Слід зазначити, що колони є яскравою і частиною античної архітектури, що найбільше запам'ятовується. На реверсі, у центрі, зображено Статер IV сторіччя до нашої ери. Це антична монета, яка була рівна за вартістю рівною тетрадрахмі. Ці монети почали ходити з V сторіччя до нашої ери і були дуже розповсюджені в Греції, Лівії та грецьких колоніях північного Причорномор'я, до яких відносилася Ольвія. Навколо статера зображено

сюжети, взяті з античного розпису ваз. Звідси взяті й орнаменти, що обрамлюють монету.

Важливо наголосити, що зображення історико-археологічної спадщини Криму дуже добре і майстерно виконано на сучасних монетах України. Автори сюжетів поєднали у своїх композиціях реалістичні й деталізовані зображення відомих пам'яток зі стилізованими елементами, що вдало передають ознаки античної чи середньовічної доби. Цікавим винаходом є зображення на сучасних монетах античних монет, причому не стилізованих, а реальних. Це можна спостерігати як на монеті «Боспорське царство», так і на монеті «Античне судноплавство».

У додатку Г наведено динаміку середньої вартості сучасних українських монет «Ханський палац в Бахчисараї» (рис. Г.1), «Генуезька фортеця у м. Судак» (рис. Г.2), «Боспорське царство» (рис. Г.3), «Античне судноплавство» (рис. Г.4), «1800 років м. Судаку» (рис. Г.5), «Херсонес Таврійський» (рис. Г.6), «Ольвія» (рис. Г.7). Всі наведені рисунки свідчать про зростання вартості зазначених монет у часі, при цьому вартість монет «Ханський монет у Бахчисараї» та «Генуезька фортеця у м. Судак» різко знизилась у 2014-2015 рр. і так само стрімко зросла у 2016 році. Щодо монет «Боспорське царство», «Античне судноплавство», «1800 років м. Судаку» – їх вартість суттєво збільшилась у 2023 р. Вартість монет «Херсонес Таврійський» та «Ольвія» має стрибкоподібний характер протягом 2010-2024 рр. Можна висунути гіпотезу, що вартість монет у період, що досліджувався, пов'язаний з російською агресією проти України, адже у 2014 і 2022 рр. ціна п'яти з семи монет зменшувалася.

Таким чином, сучасні українські монети, окрім виконання ними банківської та комерційної функцій, є вагомими й цінними творами медальєрного мистецтва, об'єктами нумізматичних досліджень, формою популяризації історико-культурної спадщини як національного надбання, просування ідей пам'яткоохоронної діяльності, а в умовах війни – ще й символом єдності України, що сприяє зміцненню статусу нашої держави у світі.

2.2 Відображення археологічної спадщини скіфського степу

Дослідженню українських монет присвячено багато наукових праць, також є достатньо досліджень з історії, географії та топоніміки скіфського степу, проте відображенню археологічної спадщини скіфського степу на українських монетах не приділено уваги.

На думку Б. Мозолевського [36], історики й досі сперечаються, коли скіфи вперше з'явилися в Європі. Так, є думка, що це відбулося за тисячу років до походу Дарія, тобто в середині II тисячоліття до н.е. З іншого боку, перші скіфські пам'ятки у Північному Причорномор'ї датуються VII ст. до н.е., а на VIII—VII ст. до н.е. припадають перші згадки про кіммерійців та скіфів в ассірійських джерелах. Так чи інакше, із скіфами на території України остаточно утвердився залізний вік, скіфська культура була потужною і залишила по собі багато артефактів, частина яких зображена на монетах сучасної України (Додаток Б). Детальні характеристики монет наведено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Характеристика монет України з зображенням археологічної спадщини скіфського степу

назва	рік	номінал	матеріал	діаметр	тираж	серія	художник / скульптор
Скіфське золото. Олень	2011	2 грн	золото	13,92 мм	10 тис	«Найменша золота монета»	В.Дем'яненко, Б.Груденко / В.Дем'яненко, С.Іваненко
Скіфське золото. Кабан	2009	2 грн	золото	13,92 мм	10 тис	«Найменша золота монета»	В.Дем'яненко / В.Дем'яненко
Скіфське золото. Богиня Апі	2008	2 грн	золото	13,92 мм	10 тис	«Найменша золота монета»	В.Дем'яненко, Б.Груденко / В.Дем'яненко, С.Іваненко
Скіфія	2001	20 грн	золото, срібло	31,00 мм	2 тис	«Пам'ятки давніх культур України»	Р.Чайковський / Р.Чайковський
Пектораль	2003	100 грн	золото	32,0 мм		«Духовні скарби України»	С. Іваненко

Джерело: систематизовано автором за [25]

Аверс монети «Скіфське золото. Олень» (рис. Б.1) не містить археологічної інформації: на ньому зображено малий Державний Герб України, рік карбування монети (2011), є позначка матеріалу та його проба (золото 999,9 проби), а також вага та номінал. На реверсі розміщено зображення археологічного артефакту – золотої пластини з малюнком оленя з кургану Могила Тернівка поблизу села Синявки Черкаської області. Прикраса датується рубіжем VII-VI сторіччями до н.е., зображення виконано у традиційному скіфському звіриному стилі. У скіфів олень символізував сонце, родючість, асоціювався з древом життя і культом богині-матері [50].

Аверс монети «Скіфське золото. Кабан» (рис. Б.2) є дуже схожим на аверс попередньої монети. Реверс присвячений зразку ювелірного мистецтва степової Скіфії – золотій фігурці кабана зі скіфського кургану кінця IV століття до н.е. Хомина Могила поблизу села Нагірне Дніпропетровської області. Дослідження кургану висотою в 3,2 м та діаметром в 34-44 м здійснювалося під керівництвом відомого археолога Б. Мозолєвського у 1970 році [5].

Монета «Скіфське золото. Богиня Апі» (рис. Б.3) присвячена пластині-аплікації IV століття до н.е. із зображенням богині Апі. Саме ця богиня виступає у легендах у ролі дружини небесного бога та праматері скіфів і представлена на реверсі цієї монети. Аверс схожий на аверси двох попередніх монет і містить зображення малого Державного Герба України, інформацію про рік карбування, номінал, позначення металу та його проби, маса і логотип Монетного двору НБУ.

На аверсі, у центрі біметалевої монети «Скіфія» (рис. Б.4), як і на інших в цій серії, розміщене символічне колесо історії, на якому сидить сокіл і повзе змія. З лівого боку розташовано зображення скіфського вояка. В ногах у нього лежить меч, а в руці він тримає ритон. Ритон – посудина в формі рогу, яка дуже характерна для Скіфії. Ритони широко використовувалися східними та іраномовними народами. У скіфів ріг вважався ознакою царської влади, багато оздоблені ритони часто знаходять в могилах скіфської еліти. З правого боку розміщено фігуру скіфської цариці, яка тримає в руках люстерко. На реверсі, у центрі монети, розміщено золоту скіфську пластину (VII — поч. VI ст. до н. Е.). Раніше ця прикраса була частиною жіночого головного убору. Навколо пластини

розміщені зображення, стилізовані під скіфський звіриний орнамент. У верхній частині монети розміщено напис «Скіфія».

«Пектораль» (рис. Б.5) – золота монета, присвячена шедевру античного ювелірного мистецтва. Скіфська пектораль є, певно, найвідомішим артефактом в українській археології. Це перше, про що згадують, говорячи про скіфське золото.

Аверс монети виконано в достатньо мінімалістичній стилістиці, на ньому розміщено державний герб України та рік карбування монети. Вони обрамлені витим рослинним орнаментом. Це не просто візерунок, він напряду взятий з пекторалі, там цей орнамент служить розділенням між ярусами. У зовнішньому колі викарбовано напис «Україна» та номінал монети «100 гривень».

На реверсі розміщено сам артефакт, якому присвячена монета – скіфська пектораль, знайдена в кургані «Товста могила» у 1971 році. Зверху над пектораллю розташоване зображення коня, взяте з верхнього ярусу пекторалі. А в нижній частині монети викарбовано двох скіфів, що розтягують шкуру тварини.

Аналіз динаміки середньої вартості монет (додаток Г) свідчить, що в 2014 році відбулось значне зниження їх вартості, але вже з наступного року спостерігається зростання. За період, що аналізувався, вартість монети «Скіфське золото. Олень» збільшилась в 8,2 разів, монети «Скіфське золото. Кабан» – в 9,15 разів, монети «Скіфське золото. Богиня Апі» – в 10,3 разів (найбільше зростання), монети «Скіфія» – в 4,9 разів, монети «Пектораль» – в 4,9 разів. Отже, можемо зробити наступний висновок: археологічна спадщина скіфського степу на українських монетах відображена добре. На сьогодні існує достатньо монет, які присвячені окремим скіфським артефактам. Під час археологічних розкопок скіфських курганів було знайдено багато майстерно зроблених прикрас, які відомі не тільки серед професійних дослідників, але й серед громадськості. Скіфське золото є важливою частиною української культури, тому й не дивно його використання у нумізматиці. Знахідки зі скіфських курганів потрапили на різні серії монет, зокрема в серії «Пам'ятки давніх культур України».

2.3 Відображення археологічної спадщини інших історичних періодів

Археологічна спадщина трапляється в багатьох сферах суспільного життя, у меморіальному просторі міст, літературі, на поштових марках і, звісно, на грошових знаках. Практика карбування монет, присвячених різним подіям, пам'яткам і символам є добре відомою у світі, а такі монети часто називають комеморативними.

У табл. 2.3 наведено характеристику монет, які зображають археологічну спадщину різних історичних періодів.

Таблиця 2.3 – Характеристика монет України з зображенням історичної та археологічної спадщини інших історичних періодів

назва	рік	номінал	матеріал	діаметр	тираж	серія	художник / скульптор
Палеоліт	2000	20 грн	біметалев а монета (золото, срібло)	31 мм	3 000	«Пам'ятки давніх культур України»	Р. Чайковський / Р. Чайковський
Трипілля	2000	20 грн	золото, срібло	31 мм	3 000	«Пам'ятки давніх культур України»	Р. Чайковський / Р. Чайковський
«Вікентій Хвойка»	2000	2 грн	нейзильбер	31 мм	20 000	«Видатні особистості України»	О. Івахненко / В.Атаманчук
Київська Русь	2016	5 грн	нейзильбер	35 мм	50 000	«Відродження української державності»	В. Таран, О. Харук, С. Харук / В. Атаманчук, С. Іваненко
1025-річчя хрещення Київської Русі	2013	20 грн	срібло	50 мм	3 500	«Інші монети»	В. Таран, О. Харук, С. Харук (аверс) / М. Скоблікова, О. Кузьмін / С. Іваненко, В. Дем'яненко
Галицьке королівство	2016	5 грн	нейзильбер	35 мм	50 000	«Відродження української державності»	В. Таран, О. Харук, С. Харук / В. Атаманчук, С. Іваненко

назва	рік	номінал	матеріал	діаметр	тираж	серія	художник / скульптор
600-річчя Грюнвальдської битви	2010	20 грн	срібло	50 мм	5 000	«Інші монети»	В. Таран, О. Харук, С. Харук / С. Іваненко, А. Дем'яненко
500-річчя битви під Оршею	2014	5 грн	нейзильбер	35 мм	30 000	«Інші монети»	В. Таран, О. Харук, С. Харук / В. Дем'яненко, А. Дем'яненко
Козацька держава	2016	5	нейзильбер	35,0 мм	50 000	«Відродження української державності»	В. Таран, О. Харук, С. Харук / С. Іваненко
Козацький човен	2010	5	нейзильбер	35,0 мм	45 000	«Морська історія України»	Художники: Таран Володимир, Харук Олександр, Харук Сергій. Скульптори: Атаманчук Володимир, Іваненко Святослав.
500 років козацьким поселенням. Кальміуська паланка	2005	5	нейзильбер	35,0 мм	30 000	«Герої козацької доби»	С. Іваненко / С. Іваненко
350-річчя битви під Батогом	2002	5	нейзильбер	35,0 мм	30 000	«Герої козацької доби»	О. Івахненко / В. Атаманчук, А. Новаковські
100-річчя боїв легіону Українських січових стрільців на горі Лисоня	2016	5	нейзильбер	35,0	30 000	«Інші монети»	В. Таран, О. Харук, С. Харук / В. Дем'яненко, В. Атаманчук

Джерело: систематизовано автором за [25]

Біметалева монета «Палеоліт» (рис. В.1) присвячена найдавнішій епосі в історії людства, що стала базою для розвитку світової цивілізації. Саме за палеоліту сформувався первісний лад, поширились примітивні знаряддя праці з дерева, кісток, каменю. Давню кам'яну добу, в свою чергу, поділяють на три

етапи: ранній або нижній палеоліт – час сокири і поширення Хомо Хабіліс та Хомо Еректус (2 500 000 – 20 000 років до н.е.); середній палеоліт – крем'яні знаряддя, поширення неандертальця (120 000 – 40 000 років до н.е.); пізній або верхній палеоліт – поширення кроманьйонця (40 000-36 000 – 10 000 років до н.е.) [4].

На аверсі монети, з лівого боку, розміщена фігура людини зі списом в руках. Спис є одним з найдавніших знарядь людства. Праворуч розташовані зображення фрагментів каміння та мегалітичної споруди. Слід зазначити, що розміщення мегалітичної споруди на монеті, присвяченій палеоліту України, є досить дивним вибором, тому що це не типово для України. До того ж, зображений об'єкт скоріше нагадує Стоунгендж, який збудований поблизу міста Солсбері біля Лондона у період 3000-2500 р. До н.е. У 1986 році об'єкт було внесено до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [7]. Слід зазначити, що Стоунгендж перебудовувався за свою історію тричі: перший, скоріше за все, слугував цвинтарем, мав 56 «ямок Обрі» (названих на честь Джона Обрі, який описав їх першим в 17 столітті) по колу вздовж зовнішнього валу і 7-метровий П'ятковий камінь. Другий Стоунгендж мав прокладену земляну алею між П'ятковим каменем і входом та два кільця з 80 каменів; третій варіант забудови мав кільцеву колонаду з 30 трилитів, що склалися з горизонтальної плити і 2 вертикальних каменів. Сьогодні Стоунгендж має 82 п'ятитонні мегаліти, 30 кам'яних блоків заввишки 4 метрів по 25 тон кожен, плити-перемички по 3,2 метрів в довжину, 5 трилитів вагою 50 тон всередині споруди [57].

На реверсі, у центрі монети, зображено мізинський браслет з бивнів мамонта. Мізинська стоянка належить до пізнього палеоліту та є однією з найвідоміших пам'яток археології України і розташована поблизу села Мізин Коропського району Чернігівської області. У 1907 році розпочалися розкопки, де, зокрема, знайдено високохудожні вироби з бивня мамута, що були зігнуті у невідомий спосіб [43]. Так, один з браслетів знайдено з першим відомим зображенням меандру, ще один – з першим відомим зображенням свастики. У зовнішньому колі розміщені зображення наскального мальови. Такий тип

живопису є характерним до палеолітичної Європи. Наскальні малюнки трапляються і на території України.

Біметалева монета «Трипілля» (рис. В.2) присвячена Трипільській культурі, яка існувала на наших теренах понад 2 тисячі років і визнана одним з найяскравіших явищ первісної історії. На думку С. Рижова, В. Шумової, «культурна та етнічна консолідація племен у Південно-Східній Європі спричинила формування кількох великих археологічних культур, чільне місце серед яких посідає саме трипільська. Як частина культурно-історичної спільності Аріушд-Кукутень-Трипілля вона здійснювала історичну місію зв'язку двох світів – землеробського, карпато-балкано-дунайського та скотарського, степового» [54].

На аверсі монети розташоване типове для всіх монет цієї серії символічне зображення колеса історії. Праворуч від нього розміщено фігуру дівчини з колосом, а ліворуч – парубка пастуха. Вони мають символізувати представників скотарських та хліборобських племен. Внизу монети розміщено номінал монети, а зверху – державний герб України і напис «Україна», а також рік карбування монети.

На реверсі в центрі зображено глиняну фігурку. Трипільська культура відома великою кількістю глиняних виробів, у тому числі і фігурок. Найчастішими сюжетами в трипільському мистецтві є зображення голови бика і жіночих фігур, схожих за комплекцією на неолітичних Венер. На жаль, через відсутність писемних джерел неможливо достеменно відновити культурно релігійний контекст, але використання етнографічних методів та аналогій з віруваннями інших народів дає вченим можливість припускати, що жіночі фігурки уособлювали собою жіночий початок і родючість, а зображення голови бика – чоловічі символи. З лівого боку видно подвійні трипільські сосуди, відомі у науковій спільноті завдяки Вікентію Хвойці, як біноклі. Біноклі являють собою дві чаші, здебільшого з наскрізним отвором внизу, з'єднанні між собою. Відсутність дна робить їх непридатними для практичного застосування, тому вони, вірогідно, використовувалися в релігійних обрядах, пов'язаних з родючістю землі. «Біноклі» є одним з найвідоміших типів артефактів, пов'язаних

з Трипільською культурою, тому їх карбування на монеті є цілком зрозумілим. З правого боку зображено глиняний глек, оскільки під час розкопок трипільських поселень археологи знаходять багато керамічного посуду.

Монета «Вікентій Хвойка» (рис. В.3) присвячена 150-річчю від дня народження першовідкривача Трипільської культури, відомого українського археолога чеського походження Вікентія В'ячеславовича Хвойки. Слід зазначити, що Хвойка був також педагогом; окрім Трипільської культури (яку вважав автохтонною) досліджував Черняхівську і Зарубинецьку культури. Цікаво, що «дослідник не мав професійної історичної освіти і все життя вислуховував нарікання про непрофесіоналізм, йому доводилося опановувати нову професію самостійно» [14]. Найбільш значущими відкриттями Хвойки стали палеологічна Кирилівська стоянка у м. Київ, старожитності трипільської, зарубинецької та черняхівської культури, а також дослідження городищ скіфських часів і давньоруських пам'яток. На думку І. Чернякова, Н. Абашіної, «роботи Хвойки поклали початок створенню джерельної бази для археологічного вивчення давньої історії Середнього Подніпров'я. Поклавши в основу своєї концепції принцип автохтонізму, Хвойка доводив, що в цьому регіоні з доісторичних часів проживало населення, одним з наступників якого в майбутньому стала «південно-східна гілка» слов'ян» [61].

На аверсі зображено малий державний герб України, який знаходиться в оточенні концентричних кіл, зверху над гербом розміщено рік карбування, а знизу і з боків – зображення керамічних виробів: дві посудини і жіночої фігури. Це не просте пересічне зображення, а реальні археологічні артефакти Трипільської культури, знайдені славетним археологом.

Реверс монети не несе відображення археологічної інформації, в центрі розміщено погрудний портрет відомого археолога. Знизу викарбовано роки його життя (1850-1914 рр.). Монету обрамлює напис «ВІКЕНТІЙ ХВОЙКА».

Монета «Київська Русь» (рис. В.4). На аверсі, у центрі монети, розміщено символічне колесо історії. Від зображень на інших монетах цієї серії воно відрізняється тим, що колесо окантоване не орлом, а українським тризубом. Друге зображення державного герба розміщено вгорі ліворуч. В лівій частині

монети викарбовано зображення князя, у правій – княгині. Князь має у себе на колінах макет храму, що робить його схожим зі скульптурним зображенням Ярослава Мудрого, що розташоване у м. Київ біля станції метро «Золоті ворота» (скульптор – Іван Кавалерідзе, 1997 рік).

На реверсі, у центрі кола, розташовано зображення колт. Колти, литі скроневі прикраси, були широко розповсюджені в Київській Русі, зокрема на Київщині та в Галичині (і, взагалі, були характерними для слов'ян). Часто на них зображували язичницькі мотиви або лики християнських св'ятих, колти підвішувалися на стрічці чи на ряснах до головного убору. На території України знайдено багато археологізованих колт, найбільшу популярність вони здобули в XI-XIII століттях серед заможного міського жіноцтва. Слід зазначити, що з археологічної точки зору, розрізняються зірчаті колти, колти київського типу, трибусинні колти та сочевидцеподібні колти.

Монета «1025-річчя хрещення Київської Русі» (рис. В.5) присвячена запровадженню християнства як державної релігії Володимиром Великим.

На аверсі монети зображено чотирьох євангелістів. Кожен з них має книгу в руці і крила за спиною. У центрі монети розміщено енкалпціон – хрест, який складався з двох частин, між ними зазвичай розміщували мощі святих. Хоча київські майстри і мали монополію на цей тип прикрас, але археологи виявляли енкалпціони не лише на території Київської Русі, а й на Кавказі, і в Західній Європі. Саме через це цей артефакт і був розміщений на монеті.

На реверсі монети розміщені святі та видатні релігійні діячі. Володимир Великий (князь, який хрестив Русь) та Андрій Первозваний (Апостол, перший єпископ візантійський, вважається першим благовісником Євангелія Христового на землях України) розташовані в центрі та тримають в руках хрест. По боках від них розміщені Кирило та Мефодій (просвітники, творці слов'янських абеток) та святі Антоній та Феодосій Печерські (засновники Києво-Печерської Лаври). Вгорі монети викарбовані два херувіми, які тримають Зименську ікону Пресвятої Богородиці. Саме ця ікона обрана не просто так, вона є найбільшою свяติною Зимненського Святогорського Успенського монастиря і пов'язана з

Володимиром Великими. За легендою, саме цей лик був першим, який побачив Володимир, коли до нього повернувся зір після Хрещення.

Монета «Галицьке королівство» (рис. В.6) є ювілейною, випущена у 2016 році. На аверсі можемо бачити геральдичного лева в короні. Лев з давніх часів був символом Галичини. Своєю лапою звір спирається на щит з зображенням гербу України, що символізує наступність епох Київської Русі, Галицько-Волинського князівства та сучасної України. З лівого боку розміщено написи «Україна 2016» та номінал: «5 гривень».

На реверсі зображено Данила Галицького. У правій руці він тримає меч, в лівій – державу. Меч одноручний, це видно як по довжині руків'я, так і по лезу. Найбільш схожий за своїми морфологічними ознаками на мечі романського типу. Це відповідає історичним реаліям: так, мечі романського типу були широко розповсюджені на теренах Київської Русі й активно використовувалися у княжому війську. Всього на території сучасної України знайдено 44 романських меча. Обладунки також викарбовано деталізовано і відповідає історичним реаліям того часу. На голові у Данила Романовича – корона, на плечах – накидка. Накидки в ті часи були дуже популярні серед знаті, це доводять як зображальні джерела, так і велика кількість багато прикрашених застібок, знайдених під час археологічних розкопок. На задньому фоні прапор з зображенням лева. У верхній частині монети розташовано напис «Галицьке королівство».

Монета «600-річчя Грюнвальдської битви» (рис. В.7) присвячена битві між Тевтонським орденом і об'єднаними силами Польського та Литовського князівств, що відбулася в 1410 році. Ця битва стала кульмінацією конфлікту, який назрівав достатньо довго. Заснований на Святій Землі у 1190 році Тевтонський орден був одним з декількох лицарських орденів Середньовіччя, який здійснював релігійну діяльність, допомагав хворим і боровся з невірними. Орден, який приймав здебільшого німецьких лицарів, протягом кількох десятиліть завоював пруські землі і заснував власну державу. У 1308 році захопив Гданське Помор'я і розпочав тривалий період конфліктів з Польщею, що характеризувався неодноразовими нападами на Литву в спробі завоювати Жемантію. У 1936 році Польське й Литовське королівства об'єдналися під

владою нащадків литовського князя Гедиміна. У Речі Посполитій Грюнвальдська битва вважалась однією з найбільших перемог.

На аверсі монети зображено три латні рукавички, які підтримують меч та є символом лицарського побратимства і клятви воїнів на зброї перед битвою. Тут слід зазначити, що не рукавички були розповсюджені у XV сторіччі: для обладунків тих часів характерними були саме рукавиці. Латні рукавички почали робити вже у XVI сторіччі, коли постала потреба використання вогнепальної зброї лицарями. Потреба озброювати лицарів вогнепальною зброєю виникла завдяки винайденню колісцевого кремнієвого замку наприкінці XV сторіччя великим італійським вченим Леонардо да Вінчі. До того часу просто не було потреби робити рухомим кожен окремий палець, тому робили монолітні броньовані рукавиці. Зверху над мечем в обрамленні вінка зображено номінал монети.

На реверсі можемо бачити кінноту протиборчих сторін. Воїни озброєні списами: це відповідає історичній дійсності, тому що саме довгий спис був основною зброєю важкого кіннотника тих часів. На всіх героях є шоломи, їх різноманітність велика. Наприклад, на монеті представленні армет і салат. На задньому плані, серед списів і хоругв, можна бачити бойову сокиру. Лицарі вдягнені в обладунки, які складаються з латного захисту кінцівок і сюрка, що вкриває тіло. Сюрко, лляний плащ, був створений для захисту металевій кольчуги від перегріву на сонці та іржавіння від вологи. Це є добрим відображенням військового спорядження того часу, на початку XV сторіччя панувала саме така військова мода, яка була витіснена стилем білого обладунку вже в другій половині XV сторіччя.

Таким чином, можна зробити висновок що археологічна спадщина відображена на високому рівні. Елементи озброєння і захисного спорядження викарбовані з великою деталізацією та цілком відповідають реальним археологічним знахідкам того часу. Єдиною неточністю є зображення латних рукавичок замість рукавиць.

Монета «500-річчя битви під Оршею» (рис. В.8). Монета присвячена бойовому зіткненню, що відбулося 8 вересня 1514 року між військами Великого

князівства Литовського (ВКЛ) і Московського князівства. Перемога війська ВКЛ, що складалося з польських, литовських, українських та білоруських військ на чолі з князем Костянтином Острозьким зупинила наступ військ Московського князівства.

На аверсі монети можемо бачити композицію з чотирьох мечів та вінка з дубового листа. Мечі символізують воїнську звитягу чотирьох народів: польського, литовського, українського та білоруського.

На реверсі монети можна бачити батальну сцену. Задній план взято з картини «Битва під Оршею». Особистість автора картини достеменно невідома, скоріше за все, він був безпосереднім свідком тих подій, деякі науковці приписують авторство Гансу Крелю.

Монета «Козацька держава» (рис. В.9) присвячена 25-річчю незалежності України. Вона входить до набору пам'ятних монет у складі 4 монет в сувенірній упаковці («Київська Русь», «Галицьке королівство», «Козацька держава» та «25 років незалежності України»).

На аверсі, ліворуч, на дзеркальному тлі розміщено зображення козака. На поясі в нього можна бачити порохівницю. Також на поясі висить шабля. Правою рукою козак тримає великий щит, у куті якого розміщено малий державний герб України. З правого боку розмішені дата карбування, номінал «5 гривень», напис «Україна» та логотип Банкотно-монетного двору НБУ.

На реверсі, у центрі монети, викарбовано фігуру козака з рушницею – це стилізоване зображення гербу війська Запорізького. Зображення обрамлено рамкою зі стягів та гармат. Гармати були потужною силою на тогочасному полі бою. Вгорі розміщено напис «Козацька Держава».

Монета «Козацький човен» (рис. В.10) присвячена судноплавству часів Козаччини. На аверсі зображено розу вітрів та печатку війська Запорізького. Роза вітрів є розповсюдженим символом мореплавства і тому трапляється на інших монетах серії «Морська історія України». Також на аверсі викарбовані символічні зображення морських хвиль. Печатка війська Запорізького була одним з козацьких клейнодів. Посередині круглої печатки було зображення козака у кунтуші з рушницею, при чому окремі печатки мали деякі військові

органи, наприклад, військова канцелярія та суд. Запорізькі паланки мали власні печатки з різними знаками. Козак з мушкетом (лицар із самопалом) вперше зустрічається на печатці 1592 року. Поява гербу пов'язувалась з військовою реформою короля Речі Посполитої Стефана Баторія та була символом підтвердження козацьких претензій на вольності [47]. За іншою версією, найдавнішою печаткою Війська Запорозького є печатка на універсалі запорозького гетьмана Григорія Лободи від 31.08.1595 р., що зберігається у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника [55].

На цьому ж боці аверсу розміщено номінал монети (5 гривень), хвилеподібна стрічка з написом «Морська історія України» та малий державний герб України.

На реверсі зображено козацький човен. Козацькі чайки робилися з липи або верби, корпус був зроблений за клінкерним методом, боки були оббиті соломною, що робилося для додаткової плавучості. Козацькі човни не мали гарної мореходності чи великої кількості озброєння, але були швидкими, малопомітними і легкими у виробництві. Це дозволяло їм створювати значну небезпеку османському флоту. У верхньому лівому куті зображено чубату чайку, цей птах є символом морської стихії. Крім цього, реверс містить написи: вгорі – «КОЗАЦЬКИЙ ЧОВЕН», внизу – «XVIII ст.».

Монета «500 років козацьким поселенням. Кальміуська паланка» (рис. В.11) присвячена 500-річчю виникнення українських козацьких поселень на території нинішніх Донецької і Луганської областей, які згодом утворили Кальміуську паланку Війська Запорозького Низового.

На аверсі розміщено козака з рушницею та шаблею, зображення відповідає історичним реаліям, тому що взято з герба війська Запорізького.

На реверсі зображено козацьку громаду на чолі зі старшиною, а також половецьку кам'яну бабу, під зображенням знаходиться герб Кальміуської паланки – ренесансовий щит, на якому перехрещено шаблю і стрілу вістями додолу, над щитом знаходиться забороло під шоломовою короною, навколо щита розташовано намет. Зображення зроблено на достатньо високому

художньому рівні. Реверс містить також написи «500 РОКІВ КОЗАЦЬКИМ ПОСЕЛЕННЯМ. КАЛЬМІУСЬКА ПАЛАНКА».

Монета «350-річчя битви під Батогом» (рис. В.12) присвячена пам'ятній даті з моменту битви між об'єднаною армією Війська Запорозького і Кримського Ханства під проводом Богдана Хмельницького проти війська Речі Посполитої під командуванням Марціна Калиновського, що відбулася в 1652 році поблизу гори Батіг на Вінниччині. На місці битви проводилися археологічні дослідження «музей Батозька битва» у селі Четвертинівці Тростянецького району. На сьогодні існує кілька версій щодо географічного розташування поля битви, це питання залишається відкритим та потребує додаткового дослідження [40].

На аверсі монети зображені Архистратиг Михаїл та коронний лев, які тримають державний герб. Ці фігури є характерними для української геральдики. Лев є символом міста Львів. На печатках галицько-волинських князів Андрія та Львова II Юрійовичів ще у 1316 році зображено крокуючого лева [15]. Щодо Архангела Михаїла, його зображення знаходиться на гербі Києва. Михаїл був покровителем київського князя Святополка Ізяславовича, а перша згадка про герб Києва з архистратигом Михаїлом датується 1480 роком (гербовник Конрада Грюненберга) [35].

На реверсі зображена сцена бою між крилатими гусарами та українськими козацтвом. Гусари зображенні зі звичним для них оснащенням: шолом, кіраса, спис, за спинами – конструкція з пір'я, якій вони і зобов'язані своїй назві. Один з кіннотників озброєний короткою булавою, а в іншій руці він тримає круглий щит. Зображення гусарів є цілком достовірним і відповідає реальним археологічним даним. Всі, окрім одного, козаки на монеті зображені по пояс роздягненими. Одяг має лише вершник. Це є стереотипним зображенням. За спинами в козаків зображено шаблі.

Монета «100-річчя боїв легіону Українських січових стрільців на горі Лисоня» (рис. В.13) присвячена бойовому зіткненню, що відбулося 2 вересня 1916 року. Не зважаючи на те, що в результаті битви легіон Українських січових стрільців втратив більшість свого складу, проте наступ російських військ на Бережани під час Брусилівського прориву було зупинено.

На аверсі монети на дзеркальному тлі стилізована композиція, де геральдичний лев в обрамленні вінка з калини спирається на скелю з написом «У.С.С. 1914»; вгорі розміщено малий Державний Герб України і напис «Україна», внизу – рік карбування монети, номінал та логотип Банкотно-монетного двору НБУ.

На реверсі зображено військового сурмача на тлі абрису сучасного меморіального комплексу на горі Лисоня, а також написи «100-річчя боїв легіону Українських Січових Стрільців» та окремо – «НА ГОРІ ЛИСОНЯ».

Як свідчить рис. Г.13 (додаток Г), ціна монети «Палеоліт» на сайті НБУ зросла за період 2010-2024 рр. у 8,08 разів. Основними факторами цього можна вважати обмежений тираж, практичну та естетичну цінність монети. Рис. Г.14 свідчить про хвилеподібне змінення вартості монети «Трипілля»: уповільнення у 2011-2013 рр., спад у 2014, 2017, 2019, 2022 рр. та суттєве зростання її ціни порівняно з роком випуску у 2014 році – у 7,5 разів. Вартість монети «Вікентій Хвойка» (рис. Г.15) суттєво збільшилась у 2018 та в 2024 рр. Вартість монет «Київська Русь» (рис. Г.16), «Галицьке королівство» (рис. Г.18), «Козацька держава» (рис. Г.21), «Козацький човен» (рис. Г.22) зростає поступово за період, що досліджувався. За 10 років середня вартість монети «1025-річчя хрещення Київської Русі» (рис. Г.17) збільшилась в 7,43 разів. Вартість монети «600-річчя Грюнвальдської битви» (рис. Г.19) за 13 років зросла у 8 разів. Монета «500-річчя битви під Оршею» (рис. Г.20) лише за останній рік збільшилась в 1,95 разів. Ціна на монету «500 років козацьким поселенням. Кальміуська паланка» (рис. Г.23) у 2022 році збільшилась найбільше за всі періоди на цю монету – в 2,17 рази, з тих пір її вартість продовжує зростати. Монета «350-річчя битви під Батогом» (рис. Г.24) має стрибкоподібну зміну ціни. Як свідчить рис. Г.25, вартість монети «100-річчя боїв легіону Українських січових стрільців на горі Лисоня» за період 2017-2024 рр. збільшилась в 4,9 разів.

Археологічна спадщина відображена не тільки на екзотичних монетах далеких держав, а і на нашій національній валюті. Так, на гривні є наскрізний елемент-зображення, що виконаний в одному місці на лицьовому та зворотному боках банкноти, під час розглядання яких проти світла з лицьового боку

проглядає літера "У" (рис. В.14). Наскрізний елемент не дарма має таку форму, це стилізоване зображення Київської гривні – злиток срібла шестикутної форми і вагою приблизно в 140-160 грам.

Таким чином, проаналізувавши вище наведений матеріал, можна сказати, що Україна досить добре використовує випуск пам'ятних монет як інструмент збереження історичної спадщини і має продовжувати таку практику і надалі.

Висновки за розділом 2

У другому розділі магістерської роботи, відповідно до окреслених завдань, проаналізовано сучасні українські пам'ятні монети: «Ханський палац в Бахчисарай», «Генуезька фортеця у місті Судак», «Боспорське царство», «Античне судноплавство», «1800 років м. Судаку», «Херсонес Таврійський», «Ольвія», Скіфське золото. Олень», «Скіфське золото. Кабан», «Скіфське золото. Богиня Апі», «Скіфія», «Пектораль», «Палеоліт», «Трипілля», «Вікентій Хвойка», «Київська Русь», «1025-річчя хрещення Київської Русі», «Галицьке королівство», «600-річчя Грюнвальдської битви», «500-річчя битви під Оршею», «Козацька держава», «Козацький човен», «500 років козацьким поселенням. Кальміуська паланка», «350-річчя битви під Батогом», «100-річчя боїв легіону Українських січових стрільців на горі Лисоня». Аналіз свідчить, що археологічна спадщина на українських грошових знаках відображена здебільшого добре. Розміщення реальних археологічних знахідок на монетах є досить розповсюдженою практикою, особливо для зображення давніх часів. З'ясовано, що часто на монетах зображуються монети давніших епох, як от античні грецькі статери. Виявлено, що українська монетна традиція тяжіє до зображення власних історичних подій. Переважна більшість розглянутих у дослідженні монет присвячено історичним подіям та археологічним об'єктам, що безпосередньо пов'язані з Україною та її культурною спадщиною: Скіфія, Грецькі Міста Причорномор'я, Київська Русь та козацтво є типовими сюжетами. Такі монети, як, наприклад, «600-річчя Грюнвальдської битви», не сильно вирізняються з загальної тенденції, тому що, по-перше, зображує події з історії наших найближчих сусідів, а по-друге, все одно має певний зв'язок з Україною.

РОЗДІЛ 3

ВІДОБРАЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ НА ЗАРУБІЖНИХ ГРОШОВИХ ЗНАКАХ

3.1 Відображення археологічної спадщини на грошових знаках Грецької Республіки

Пам'ятні монети, присвячені окремим археологічним пам'яткам чи історичним подіям, досить часто несуть на собі зображення реальних артефактів. Проте, тема відображення археологічної спадщини на грошових знаках інших країн є малодосліджуваною, особливо в українській науковій спільноті, що доводить її актуальність і важливість. Греція, як і інші країни Європейського союзу, має право карбувати власні євро (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Відображення археологічної спадщини на пам'ятних монетах Греції

<i>Назва</i>	<i>рік</i>	<i>номінал</i>	<i>матеріал</i>	<i>діаметр</i>	<i>тираж</i>	<i>дизайнер</i>
золота монета 200 €, присвячена Перським війнам	2020	200 євро	золото 917/1000 проби та срібло	22,10 мм	750	G. Stamatopoulos
золота монета 50€, присвячена культурній спадщині – стародавній Мессіні	2020	50 євро	золото 999/1000 проби	14 мм	1500	M. Antonatou
срібна монета 10 € присвячена 2500 р. Битви при Саламіні	2020	10 євро	срібло 925/1000	40 мм	3000	G. Stamatopoulos
срібна монета 10 € присвячена 2500 р. Битви при Фермопілах	2020	10 євро	срібло 952/1000	40 мм	3000	G. Stamatopoulos
срібна монета 10 € «Грецька культура – Антикітерський механізм»	2022	10 євро	срібло 952/1000	40 мм	2000	G. Stamatopoulos

Джерело: систематизовано автором за [85]

Золота монета 200 €, присвячена Перським війнам (рис. Д.1). Монету викарбовано на честь важливого періоду в історії Греції – добі перських війн (500 до н. Е. — 449 до н. Е.). Ці події мали велике значення для античної ойкумени тому, що перемога в цих війнах дозволила грецьким полісам процвітати.

На аверсі монети можна бачити сцену битви між перським та грецьким вояками. Центр композиції займає собою круглий щит з зображенням пегаса. В античній Греції щити з різноманітними міфологічними сюжетами були дуже розповсюджені. Еллінський воїн вдягнений у ліноторакс – простий панцир, виготовлений з кількох шарів проклеєної льняної тканини, він був доволі легким і доступнішим за кірасу, що зумовило його велику популярність з мікенської доби і аж до часів римських завоювань. Серед недоліків лінотораксу можна виділити невелику площу захисту. Руки вояка не захищені, що відповідає історичній дійсності: частіше всього у грецьких солдатів був лише захист голови і тулуба у вигляді лінотораксу або бронзової анатомічної кіраси, єдиним захистом кінцівок слугували наголінники. Ноги захищені наголінниками і взуті в сандалі. На голові у вояка шолом, він має захист носа. На верхівці шолому великий гребінь. Греки часто прикрашали свої шоломи, наприклад, з цією метою прикріплювалася кінська грива. Це робилося у декоративних цілях і для додаткового рівня захисту. Грецька піхота використовувала багато різних типів шоломів, але найрозповсюдjenим в часи греко-перських війн був коримський шолом. Коримський шолом, також відомий як дорійський, – це тип шоломів, який мав монолітний захист голови і виріз для обличчя [6]. Від захисного спорядження більш ранніх типів він відрізнявся присутнім захистом носа. Вояки обрамлені кільцем з щитів з грецькою буквою Α. Вся сцена стилізована під зображення з античної кераміки.

На реверсі монети зображено державний герб Греції в обрамленні лаврового вінку. Навколо нього напис «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ» («Грецька республіка») та номінал монети «200 євро». Як і на аверсі, на реверсі монети присутнє зображення щитів, але воно доповнено списками. Списи були основним озброєнням піхоти протягом багатьох історичних епох через свою доступність.

Золота монета 50 € «Культурна спадщина – стародавня Мессіні» (рис. Д.2). Стародавнє місто Мессіні заснували об'єднана армія Фів та аргів'ян і заслані мессенці (останні вважали себе нащадками мікенців), яким запропонували повернутися і розбудувати державу, незалежну від спартанського правління. Місце для майбутнього міста обрав особисто Епамінонд.

На аверсі монети зображено руїни стін міста. Фортифікаційні споруди міста зараз знаходяться в напівзруйнованому стані. В нижній частині – рік карбування монети, а в верхній – напис «ΑΡΧΑΙΑ ΜΕΣΣΗΝΗ» («Стародавня Мессіні»). На реверсі, в центрі монети, знаходиться герб Греції, як і на інших монетах він обрамлений вінком. Навколо нього – символічне зображення античного амфітеатру та кахельна підлога орхестри. Це зроблено тому, що Мессіні відома завдяки своїм чудово збереженим громадським будівлям. У верхній лівій частині викарбовано номінал монети «50 євро».

Срібна монета 10 € «2500 років битви при Саламіні» (рис. Д.3) присвячена бойовому зіткненню між грецьким і перським флотом, що відбулося у вересні 480 року до н. Е. і завершилася перемогою сил полісів, що дозволило переломити хід війни.

На аверсі монети зображено профіль Фемістокла, який був видатним античним флотоводцем, саме він очолював греків в битві під Саламіні. З правого боку – напис «ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ 524-459 π.χ» (Фемістокл 524-459 рр. До н.е.), з лівого – рік карбування монети – 2020. По краях монети викарбовано барельєф з зображенням морських хвиль.

На реверсі зображено стилізований державний герб Греції. Він, як зазвичай, обрамлений лавровим вінком, навколо – напис «2500 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ» (2500 років морської битви при Саламіні) і номінал монети – 10 євро. У зовнішньому колі зображено чотири стилізовані трієри. Трієра була античним кораблем з трьома рядами гребців і слугувала основою грецького флоту класичного періоду. Як символ морської торгівлі, трієра часто зустрічається на монетах античності. На бортах прикріплені щити з грецькою літерою «Α», а в гору здимаються весла.

Срібна монета 10 € «2500 років битви при Фермопілах» (рис. Д.4)

присвячена ювілею відомої битви, де війська грецьких поліусів протистояли переважаючим силам персів. На аверсі монети зображено гопліта, грецького піхотинця з важким озброєнням, назва якого походить від важкого щита гоплону) на фоні стіни списів грецької фаланги. Одразу в очі впадає відсутність броні, боєць захищений лише коринфським шоломом з великим гребнем. Це явно було натхнено сучасними голлівудськими блокбастерами і не відповідає історичній дійсності. У лівій руці воїн тримає щит, цікавим є те що на щиті зображено меандрову стрічку як метафору моря.

На реверсі монети зображено державний герб Греції, навколо нього – написи «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ» («Грецька республіка») і «2500 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ» (2500 років битві при Фермопілах).

У зовнішньому колі зображено грецьких та персидських вояків. Персидські воїни озброєні списами і луками, за спинами у них колчани. Грецькі воїни, всі крім одного, озброєні списами, в останнього – меч. Їх обладунок більше схожий на анатомічну кірасу, ніж на лінотаракс. Зображення перських вояків напряду взяті з барельєфу в палаці Дарія у Персеполі. У нижній частині викарбовано номінал монети «10 євро». Монету обрамлює меандр.

Пам'ятна срібна монета 10 євро «Грецька культура – Антикітерський механізм» (рис. Д.5). На аверсі монети представлено державний герб Греції, внизу викарбовано номінал – «10 євро», навколо герба – напис «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ» («Грецька республіка»). Вся ця композиція знаходиться по центру аверсу монети, в обрамленні стилізованих деталей мікросхеми через те, що антикітерський механізм іноді називають аналоговим комп'ютером.

На реверсі монети зображено археологічний артефакт – так званий антикітерський механізм, створення якого датується 150-100 роками до Різдва Христового. Свою назву він отримав тому, що був знайдений на борту потонулого корабля біля грецького острова Антикітера, що лежить в Егейському морі між Кітерою та Критом. Судно було знайдено ловцями губок з острова Сімі у 1900 році: один з них, Іліас Стадіатіс, побачив на дні залишки затонулого корабля [17]. У листопаді 1900 року капітаном судна ловців губок Дімітріосом

Контосом про знахідку було повідомлено грецьку владу. Для проведення водолазних робіт на глибині 42-50 метрів було відправлено судно королівського військового флоту Греції «Мікалі». Слід зазначити, що підводна археологія достатньо складна, але її здобутки дуже важливі і корисні, адже на дні водойм можна знайти добре збережені артефакти. Отже, антикітерський механізм (вірніше, його 1/3 частину з 82 фрагментів) знайшли під час перших підводних археологічних розкопок в історії.

Хоча цей артефакт і був піднятий на поверхню в 1901 році, наукова спільнота звернула на нього увагу лише у 1902 році завдяки Валеріусу Стаїсу. Цей механізм являв собою аналоговий обчислювальний пристрій, призначений для розрахунку положення небесних тіл і включав понад 30 шестерень і циферблати зі стрілками. Саме Валеріус Стаїс зрозумів, що це – майстерно зроблений і складний астрономічний прилад.

Спочатку антикітерський механізм віднесли до малозначущих артефактів через його вигляд, тим паче, що на кораблі були бронзові статуї та предмети розкоші, а саме: бронзові статуї «Антикітерський Ефеб», «Голова філософа»; 36 мармурових скульптур, такі як «Аполлон», «Гефест», «Діомед», «Одісей», три статуї коней; залишки бронзової ліри, фрагменти виробів зі скла тощо [6].

Дослідження антикітерського механізму продовжив у 1950-х роках англійський фізик Дерек Прайс. За допомогою рентгенівських променів вчений вивчив збережені фрагменти механізму і зробив першу його реконструкцію. У 1997 році працівник Лондонського музею науки Майкл Райт представив уточнену реконструкцію антикітерського механізму.

Наразі існують сучасні реконструкції, які показують, як цей прилад має працювати, оскільки вченим вдалося просвітити його рентгеном і побудувати 3D модель. Цей прилад робить дуже складні аналогові вирахування: при повороті одного з коліщат крутяться інші шестерні і надають прогноз небесних тіл. Зокрема, механізм дозволяв визначати фазу Місяця і положення Сонця, Меркурія, Венери, Марса, Юпітера і Сатурна для кожної обраної дати та розраховував місячні і сонячні затемнення. Наразі археологічна знахідка

«Антикітерський механізм» та створена сучасними вченими його функціонуюча версія представлені у Національному археологічному музеї в Афінах.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки: по-перше, багато грецьких монет присвячено пам'ятним датам. По-друге, дуже розповсюдженим є використання сюжетів, взятих з античної кераміки, що не є дивним, враховуючи, що антична кераміка є великим масивом зображальних джерел. По-третє, зображення, які не мають підґрунтя в зображальних джерелах, містять певні історичні похибки.

3.2 Відображення археологічної спадщини давнього Єгипту на грошових знаках світу

Тема стародавнього Єгипту розбурхує свідомість монетних справ майстрів різних країн. Так, на Островах Кука була випущена монета-трансформер зі срібла 999 проби номіналом 10 доларів. Вкладка у вигляді єгипетських пірамід може встановлюватися на монеті вертикально, а ось дійсно монетою пірамідальної форми став новозеландський долар, який був випущений у 2014 році, тираж якого склав всього 2222 штуки. На трьох гранях незвичайної монети зображені єгипетські фараони: Хеопс, Хефрен і Микерин. На четвертій грані показані характерні для епохи Стародавнього Єгипту декоративні елементи, запозичені з гробниці цариці Хетепхерес (матері Хеопса) і зі статуї Нофрет з Мейдумі (рис. Е.1).

У 2009 році на острові Мен випущено першу в світі монету у формі піраміди з капсулою, що містить пісок з гробниці фараона Тутанхамона, що була відкрита у 1922 році англійським археологом Говардом Картером (рис. Е.2).

«Спочатку я нічого не бачив, гаряче повітря, що виривалося з камери, спричиняло мерехтіння полум'я свічки, але незабаром, коли мої очі звикли до світла, деталі кімнати повільно з'являлися з туману, дивні тварини, статуї і золото – скрізь блиск золота», - цитує Е.Каммінс нотатки Г.Картера, - «вкритий товстим чорним шаром, схожим на смолу, який простягався від рук до щиколоток (лежав фараон). Очевидно, це була рідина для помазання, яку вилили

на труну під час церемонії поховання у великій кількості (десь два повних відра)» [67].

Фараон Тутанхамон (приблизно 1341 рік народження до н.е.) помер раптово у віці 18 років внаслідок нещасного випадку (аварія на колісниці, вбивство ударом по голові або навіть напад бегемота) чи якоїсь хвороби – питання й досі обговорюється. Гробниця Тутанхамона, позначена як KV62.2, є однією з найвідоміших археологічних пам'яток світу та частиною Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, відомої як Долина царів, яку стародавні єгиптяни називали «полем істини» або Та-секхет-маат. Долина була некрополем для багатьох правителів Стародавнього Єгипту під час XVIII-XX династій [75].

Золота монета «*Великий сфінкс*» (рис. Е.3) випущена у 2005 році Республікою Конго. Вага чистого золота складає 1,24 г, проба – 999,9, діаметр – 13,92 мм. На аверсі монети зображено жінку з щитом, на якому можна впізнати девіз Республіки Конго «Unite Travail Progres» – «Єдність, праця, розвиток». Колом у верхній частині аверсу написана назва країни, у нижній частині – номінал «1500 франків». Реверс монети зображує Великого Сфінкса і піраміду в Гізі з написами «The sphinx of Egypt» та «2005».

Монета «*Чудеса Єгипту. Сфінкс*» (рис. Е.4) випущена у Беніні в 2012 році. Номінал – 1000 франків, діаметр – 35 мм, тираж – 2 000 екземплярів.

На однойменній монеті Камбоджі «*Чудеса Єгипту. Сфінкс*» зображено Сфінкса і піраміди Гізи (рис. Е.5). Тираж – 2100 екземплярів, вага – 3,5 г золота 999,9 проби та 31,104 г 999 проби, діаметр – 40,7 мм. Залежно від кута огляду голограма прихованого зображення показує 2004 або 2005 рік. Аверс монети має написи «Король Джаявармана VII 1162-1201», «10 000 рієлів», «3005», «Королівство Камбоджа». Реверс монети містить написи «Дива світових пірамід Єгипта», «999,9 золото 999 срібло».

На сьогодні Великі піраміди Гізи, які складаються з піраміди Хуфу, піраміди Хефрена і піраміди Микероніса, є найстарішими з Семи чудес світу, а також єдиним з них об'єктом, що дійшов до наших днів у відносно вцілілому вигляді. Список Семи чудес світу вперше був складений Геродотом в його «Історії», куди, окрім пірамід, він включив Висячі сади Семіраміди, статуя Зевса

в Олімпії, храм Артеміди в Ефесі, мавзолей у Галікарнасі, Колос Родоський, Александрійський маяк.

У 1842 році Карл Річард Лепсіус склав перший сучасний список пірамід, зараз відомий як список пірамід Лепсіуса, у якому він нарахував 67 [66]. З того часу відкрито значно більше й ідентифіковано щонайменше 118 єгипетських пірамід. Від часу побудови піраміди Джосера (першої піраміди) до побудови Великої піраміди Хуфу в Гізі, яка була найбільшою пірамідою коли-небудь збудованою – 481x756 футів [86], минуло близька ста років, а ще через 100 років будівництво пірамід прийшло в занепад. До кінця VI династії будівництво пірамід в основному припинилося, лише в Середньому Царстві великі піраміди почали будувати знов, проте замість каменю основним будівельним матеріалом була глиняна цегла [66].

Слід сказати, що раніше піраміди були облицьовані іншим матеріалом, нагорі пірамід була золота верхівка. Таке покриття зберігалось ще до часів Середньовіччя, ще в XIV сторіччі його активно здирали з метою подальшого використання при будівлі мечетей і фортець.

Піраміда Хуфу (Хеопса) була побудована цим фараоном в епоху Старого Царства (2686-2181 рр. до н.е.), а саме близько 2560 р. до н.е. Датування Великої піраміди Хуфу включало історичну хронологію та радіовуглецеве датування, що встановило її будівництво приблизно між 2700 і 2500 рр. до н.е. Оригінальна висота – 146,6 метрів, поточна висота через ерозію та втрату обсадних каменів – 138,8 метрів. Розмір основи – 230,3 метрів з кожного боку [84].

Будівництво тривало 20 років під керівництвом візира Хуфу Хемінуу. При будівництві використано близько 2,3 мільйонів блоків вапняку (кожен з яких важить близько 2,5 тонн) загальною вагою близько 5,9 мільйона тонн, а також 8000 тонн граніту та 500000 тонн розчину (білий вапняк з Тури використовувався для обшивки, а масивні гранітні блоки з Асуана вагою до 80 тонн – для палати короля). Визнана об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у 1979 році. Тримала титул найвищої споруди, створеної людиною, понад 3800 років, поки її не перевершив Собор Лінкольна в Англії в 1311 році.

Хуфу часто зображується як суворий правитель, а його піраміда – як монументальне свідчення могутності та амбіцій фараона. Муміфіковане тіло Хуфу не було знайдено, оскільки було, ймовірно, викрадено в якийсь момент історії. Єдиною збереженою статуєю фараона є фігурка зі слонової кістки висотою в 3 дюйми, знайдена у 1903 році в Абідосі, яка зберігається зараз у Великому Єгипетському музеї [84].

Прототипом піраміди була мастаба – форма гробниці, відома в Єгипті з початку династичної епохи, характеризувалася пласкою прямокутною надбудовою з глиняної цегли або каменю з валом, що спускався до поховальної камери. Згідно з традиційними теоріями [84], храмовий комплекс був побудований за допомогою великої робочої сили протягом 20 років.

Для будівництва піраміди була потрібна організована кваліфікована робоча сила, яка налічувала близько 100 тисяч працівників, які працювали б позмінно в організованих командах з чіткою ієрархією для забезпечення максимальної ефективності та точності. В середині піраміди була розташована палата царя, зроблена цілком з граніту, в камері розміщено прямокутний гранітний саркофаг 198x68 см. Камера була оточена п'ятьма розвантажувальними камерами, призначення яких полягало у поглинанні тиску згори, перенаправляючи його на навколишнє каміння. Дві вузькі шахти в північній та південній стінах вирівнювалися за певними зірками, ймовірно, сприяючи сходженню духу фараона на небеса. Палата цариці призначалася для дружини фараона, відображала дизайн палати фараона з унікальними елементами. Слід зазначити, що деякі теорії припускають, що це могла бути символічна споруда, а не справжня похоронна камера [84]. Велика галерея висотою 8,6 метрів та довжиною у 46,68 метрів є свідченням стародавньої кам'яної кладки: стіни облицьовані масивними гранітними блоками як демонстрація архітектурної майстерності стародавніх єгиптян. Крім того, Велика піраміда містить незавершену підземну камеру загадкового призначення.

На східній стороні піраміди в Гізі був побудований похоронний храм, де жерці могли спілкуватися з померлим фараоном і робити жертвоприношення для підтримки його у загробному житті. Обабіч храму було викопано великі ями для

повнорозмірних човнів, вочевидь, для того, щоби Хуфу плив у загробне життя. На південній стороні піраміди було вирито ще дві ями для човнів. Три менші піраміди на південь від храму слугували гробницями для Хетеферіс I, цариці Мерітетіс і цариці Ханутсен [86].

Будівництво пірамід залишається предметом дискусій дотепер: різні теорії намагаються пояснити, як стародавнім єгиптянам вдалося зробити такий подвиг. Незважаючи на багаточисельні дослідження, точні методи, використані для побудови пірамід, досі остаточно невідомі. Безперечно, будівництво пірамід було неймовірно важкою справою, яка потребувала величезної кількості не лише фізичної сили та матеріальних ресурсів, а й інтелектуальних вкладень. Методика будівництва піраміди досі викликає жваві дискусії у науковому світі та визиває нові гіпотези. Мабуть, найекстравагантнішою гіпотезою серед тих, що не розглядалися науковцями, є гіпотеза французького дослідника Жозефа Давідовіца, який припустив, що єгиптяни не висікали кам'яні блоки, а виливали їх вже на місці з суміші на основі вапняку [66]. Ця теорія, справді, дає відповіді на багато питань, особливо пов'язаних з транспортуванням блоків до місця будівництва, але має багато проблемних аспектів, зокрема у 2007 році петрограф Діпаян Джана довів, що вапняк, з якого побудовано Великі піраміди, попри твердження Давідовіца, не містять лужних алюмосилікатів, які визначають геополімерний бетон [81]. По цій теорії, єгиптянам потрібно було подрібнити величезну кількість вапняку, що з тогочасними технологіями було досить складно. Ж. Давідовіц пояснював це тим, що місцевий вапняк розмокає у воді, що робить подрібнення непотрібним. Проте, жодних експериментів з цього приводу не проводилось. Також слід зазначити, що за освітою Ж. Давідовіц є не істориком, а хіміком, тож його гіпотеза потребує більшого обґрунтування або спростування. У будь-якому разі, справжнім досягненням Хуфу було як спорудження Великої піраміди, так і створення мережі торгових партнерів й організація праці цілої нації, що було не лише технологічним, а й соціологічним дивом.

Монета номіналом в один єгипетський фунт (рис. Е.6) вперше випущена у 2005 році. На лицьовому боці монети виکارбована назва держави (араб. جمهورية)

العربية); номінал арабською; рік карбування за ісламським та григоріанським календарем, а також напис англійською «One round».

На зворотній стороні зображено погребальну маску Тутанхамона, яка була знайдена в 1925 році у гробниці KV62 у Долині Царів експедицією під керівництвом Говарда Картера. Славний археолог Картер свою кар'єру розпочав в сімнадцять років в якості польового художника і керував багатьма археологічними розкопками на території Греції та Єгипту. З 1925 року артефакт зберігається в Каїрському музеї.

За словами єгиптолога Ніколаса Рівза [79], маска «не лише квінтесенція зображення з гробниці Тутанхамона, це, можливо, найбільш відомий об'єкт Стародавнього Єгипту взагалі». Немалим чином на це вплинула історія з легендою про прокляття фараонів, коли преса розтиражувала містичний збіг зі швидкою смертю декількох учасників експедиції. Виковано артефакт з двох пластин золота та інкрустовано дорогоцінним камінням, таким як лазурит (довкола очей і брови), кварц (очі), обсидіан (зіниці), сердолік, польовий шпат, бірюза, амазоніт, фаянс та інші [83].

Поховальна маска має розміри $54 \times 39,3 \times 49$ см і вагу в 10,23 кілограмів, з яких 2,5 кг припадають на золоту борідку. Ця важка борідка є досить проблемною частиною і вже декілька разів піддавалася реставрації. Першого разу, в 1944 році, її прикріпили до маски за допомогою дерев'яного дюбеля. У 2014 році її довелося реставрувати вдруге, використавши епоксидну смолу, але ця реставрація була виконана непрофесійно, і вже в наступному 2015 році було проведено нову, вже з використанням автентичного матеріалу – бджолиного воску.

На масці Тутанхамон зображений у смугастому головному уборі Немес, має широкий комір, який закінчується кінцями у формі голови сокола. Зворотна сторона маски покрита заклинанням 151b з Книги мертвих, яке єгиптяни використовували як дорожню карту для загробного життя [67].

Немес поховальної маски є дуже красивим, містить чергування золотих та лазурних смуг (що ідентифікують Сонце (день) та Місяць (ніч)). Сучасні вчені звернули увагу, що в різних місцях найчастіше зустрічається їх кількість 53, що

дозволило висунути гіпотезу про невинуватість: це число може бути віком Тутанхамона у єгипетських сезонах [68].

На банкнотах Арабської Республіки Єгипет (табл. 3.2) теж зустрічаються зображення археологічної спадщини Давнього Єгипту. Особливостями дизайну цих банкнот є наступні: по-перше, аверс банкноти відображає переважно сучасні пам'ятки ісламу тоді як реверс – пам'ятки культури стародавнього Єгипту; по-друге, аверс банкноти відображає належність Єгипту до арабського світу, при чому – незалежно від номіналу банкноти, тоді як реверс призначений підкреслити стародавність країни та її позиції як одного з важливих центрів міжнародного туризму; по-третє, написи на аверсі зроблені арабською, тоді як на реверсі – англійською мовою; четверте – номінал банкноти на аверсі написаний східно-арабськими цифрами, тоді як на реверсі – арабськими, звичними для представників інших культур.

Таблиця 3.2 – Відображення археологічної спадщини на банкнотах Арабської Республіки Єгипет

Номінал	розмір	основний колір	зображення	
			аверс	реверс
1 єгипетський фунт (E£1)	140 x 70	коричневий	Мечеть та мавзолей султана Каїт-бея	Храм Рамзеса II в Абу-Сімбел
10 єгипетських фунтів (E£10)	150 x 70	рожевий	Мечеть ар-Ріфаї	Статуя фараона Хафра
20 єгипетських фунтів (E£20)	155 x 70	зелений	Мечеть Алі Мухаммеда	Бойова колісниця
50 єгипетських фунтів (E£50)	160 x 70	червоно-коричневий	Мечеть Абу Хурайра	Храм Едфу
100 єгипетських фунтів (E£100)	165 x 70	фіолетовий	Мечеть султана Хасана	Сфінкс
200 єгипетських фунтів (E£200)	175 x 80	оливковий	Мечеть Кайтбея Аль-Рамаха	Скульптура «Писар, що сидить»

Джерело: систематизовано автором за [87]

Банкнота номіналом 1 єгипетський фунт (рис. Е.7) має такі зображення: на лицьовій стороні – мечеть та мавзолей султана Каїт-бея, побудована між 1470 і 1474 роками, на замовлення 18-го бурджитського мамелюцького султана Єгипту Кайтбея (1416/1418 – 7 серпня 1496). Є яскравим прикладом пізньої мамелюцької архітектури. Мечеть поєднана з мавзолеєм і знаходиться в центрі

поховального комплексу, куди, окрім неї, також входять житлові споруди, поїлка для тварин і менша гробниця.

На зворотній стороні банкноти зображено Храм Рамсеса II в Абу-Сімбел. Храмований комплекс розташований в Нумбії (це південь сучасного Єгипту), на західному березі Озера Насера. Він складеться з двох скельних храмів. Фасад більшого храму має форму пілону і прикрашений чотирма гігантськими статуями Рамзеса II, заввишки двадцять метрів кожна. Рамзес II був одним з найвидатніших фараонів, європейці знали його ім'я ще до того, як навчилися читати ієрогліфи.

На лицьовій стороні *банкноти номіналом 10 єгипетських фунтів* (рис. Е.8) зображено Мечеть ар-Ріфаї, яка була збудована у два етапи в період 1869-1912 роках. У центрі мечеті знаходяться поховання; це спричинено тим, що мечеть була збудована, щоб замінити вже існуючу завію (комплексна споруда, найчастіше монастирського типу, що містить мечеть, мавзолей з похованням св'ятого та місця ночівлі для паломників). Зараз в мечеті знаходяться поховання Ахмада ар-Ріфаї, суфійських святих Алі Абі-Шуббака та Ях'ї аль-Ансарі, а також членів королівської родини Єгипту – Хушіяр-ханім, її сина Ізмаїла Паші, його сина Ахмеда Фуада I, його сина короля Фарука I, його дочки Феріал і членів королівської родини Ірану – Рези-шаха та його сина Мохаммеда Рези Пахлаві [82].

На зворотній стороні банкноти – статуя фараона Хафра. Хафра, син фараона Хеопса (Хуфу), був фараоном IV династії Стародавнього Царства (близько 2558—2532 рр до н. е.). Про правління Хафрі є досить мало джерел. Відомо, що він був будівником другої за величиною піраміди в Гізі. Деякі дослідники приписують йому будівництво великого сфінксу в Гізі, але для доведення цієї теорії бракує історичних джерел.

На лицьовій стороні *банкноти в 20 єгипетських фунтів* (рис. Е.9) зображено Мечеть Алі Мухаммеда. Мечеть названа на честь свого засновника - Мухамеда Алі (1769 -1849). Він був османським державним політичним та військовим діячем, а також був одним з тих, хто стояв біля витоків модерного Єгипту. Інша

її назва – це Мечеть Алебастр: через матеріал, який активно використовувався при будівництві. Мечеть має мінарет висотою в 82 метри.

На зворотній стороні банкноти зображено бойову колісницю. Бойові колісничі були грізним і доволі розповсюдженим озброєнням на полях битв давнього світу. На жаль, ми маємо небагато знайдених археологізованих колісниць, тому що їх робили здебільшого з дерева, яке швидко розкладається. Найкраще, що до нас доходить – це пил та металеві частини, але завдяки чисельним зображальним джерелам та статуям ми можемо достеменно реконструювати вигляд стародавніх колісниць. Колісничі були дорогими в купівлі та обслуговуванні, і володіння колісницею засвічувало високий статус. В колісничі зазвичай було двоє воїнів, один з них був керманичем, а інший був озброєний сагайдаком чи металевими списами.

На лицьовій стороні *банкноти номіналом 50 єгипетських фунтів* (рис. Е.10) зображено мусульманську святиню - Мечеть Абу Хурайра. На зворотній стороні банкноти зображено славетну пам'ятку- Храм Едфу. Храм Гора в Едфу – це другий за розміром храм Давнього Єгипту, його висота становить 36 метрів. Храм був присвячений богу неба давньоєгипетського пантеону - Гору. За найпоширенішою версією міфа, він був сином Ісиди та Осіріса і племінником Сета. Символ «око Гору» вважався потужним оберегом і єгипетській магичній традиції. Гора часто зображали у вигляді сокола або людини з соколиною головою, саме тому найчастішим скульптурним образом в храмі є голова птаха. Аналогом Гора в грецькій міфології був Аполлон. Збудована будівля з пісковика.

Храм має давню історію, але піддавався руйнації, коли за часів Елліністичної Династії Птолемеїв храм зазнав відбудови, від первинної будівлі залишався лише наос (в античних храмах - центральна молитовна зала зі скульптурним зображенням божества). За Птолемея III, у 212 році від Різдва Христового, був закінчений перший етап будівництва храму, а 10 вересня 142 року до н. е., в присутності Птолемея VIII і його дружини, храм був перший раз освячений: в нього урочисто внесли статую Гора. Відомий цей об'єкт завдяки своїм чисельним колонам, на багатьох з них є вирізьблені зображення, які відображають урочисту процесію з Діонісієм Птолемеєм на чолі. Цар символічно

приносить в жертву Гору ворогів, позаду нього зображено послів з різних країн, які приносять в храм дари. У храмі були бібліотека та «лабораторія» (їхнє призначення археологам вдалося з'ясувати за допомогою вигравійованих на стінах каталогу текстів і рецептам ароматичних олій).

На лицьовій стороні *банкноти номіналом 100 єгипетських фунтів* (рис. Е.11) зображено мечеть султана Хасана. Одна з найвидатніших архітектурних пам'яток Каїру розташована біля каїрської Цитаделі. Побудована мамлюцьким султаном ан-Насіром Хасаном в 1356 році. Будівництво тривало шість років і супроводжувалося чисельними труднощами, в тому числі і падінням недобудованого мінарету. Під час будівництва використовувався облицювальний матеріал з великих пірамід. На зворотньому боці банкноти зображено сфінкса.

Сфінкс є найдавнішою монументальною скульптурою, що дійшла до наших днів, його висота складає 20,22 м, довжина – 73,5 м, ширина – 13,3 м. Великий сфінкс в Гізі відноситься до так званих Андросфінксів. Цей термін вперше використав Геродот по відношенню до єгипетських сфінксів з тілом лева і головою фараона, щоб відрізнити їх від Ієракосфінкса (лева з головою сокола, який мав уособлювати Гора) та Кріосфінкса (лева з головою барана), які також були розповсюдженим образом в єгипетському мистецтві. Термін «андросфінкс» зазвичай не використовується до сфінксів грецької міфології.

На голові у Великого сфінкса Немес – головний убір, що засвідчував владу фараона. Немес сфінкса в Гізі, скоріше за все, мав бути увінчаний короною, про що свідчить наявність в голові заглибини, в яку в минулому могла вставлятися основа корони.

З приводу датування Великого сфінкса більшість дослідників відносять його до 2500-х років до н.е часів IV династії [73]. Найвірогіднішим кандидатом на звання прототипу для обличчя сфінксу є Хафра (Хефрен), на що вказують одразу дві непрямі ознаки: по-перше, сфінкс знаходиться прямо перед пірамідою Хафри (сином фараона Хуфу, який побудував другу за величиною піраміду Гізи); по-друге, обличчя сфінкса має велику візуальну схожість зі статуями, які зображають фараона Хафру (близько 2558-2532 рр. до н.е.).

Цікавим є обличчя сфінкса не лише з приводу, кого воно зображує, але й з приводу рис обличчя. У сфінкса велика виступаюча наперед нижня щелепа, що свідчить про прогнатію (з медичної точки зору статуя представляє неправильний прикус III класу згідно з класифікацією Едварда Х. Енгла) [70]. Цей «симетричний прогнатизм», також відомий як прогенізм або габсбурзька щелепа, розглядався антропологами як типова анатомічна риса на південь від Сахари, що може бути або ознакою негроїдної раси, або ознакою генетичної хвороби Педжета (фіброзної дисплазії, ниркової остеодистрофії). Цей стан характеризується гіпертрофією (надмірним зростанням) кісткових елементів черепа, особливо спланхнокранією лицьового скелета; розвивається повільно, характеризується дифузним збільшенням кісток обличчя, яке з часом може проникати в очні орбіти, спричиняючи екзофтальм, що загрожує зору пацієнта, перешкоджає носовому диханню і споживанню їжі та спотворює обличчя таким чином, що воно разюче нагадує риси лєвової морди [70].

На лицьовій стороні *банкноти номіналом 200 єгипетських фунтів* (рис. Е.12) зображено Мечеть Кайтбея Аль-Рамаха, що має показати приналежність Єгипту до ісламського світу. Пам'ятка побудована між 1503 і 1504 роками від Різдва Христового. Розташована на пагорбі, з якого відкривається чудовий вид на іпподром та мечеть султана Хасана.

На зворотній стороні банкноти зображено скульптуру «Писар, що сидить». Це досить відомий тип давньоєгипетських статуй. Найвідоміша статуя цього типу була найдена 19 листопада 1850 року у Саккарі французьким археологом Огюстом Маріеттом (славний єгиптолог і перший директор Інституту старожитностей Єгипту). Точне місце знахідки невідоме, тому що не зберіглося записів експедиції. Скульптура зображує писаря: він сидить на землі, скрестивши ноги. У Давньому Єгипті лише у заможних верств населення були крісла, слугам і простим мешканцям доводилося сидіти на землі. В руках писар тримає напіврозгорнутий сувій папірусу. Папірус був основним матеріалом для письма в Давньому Єгипті, на ньому писали всі господарські тексти. Завдяки теплому та сухому клімату Єгипту до нас дійшло багато пам'яток, написаних на папірусі. Писар зображений без жодних прикрас чи інших ознак статусу, але сам

факт того, що писарю присвятили статую, явно каже про ту повагу, якою ця професія користувалася у Давньому Єгипті.

Проаналізувавши наведений вище матеріал, можна зробити висновок, що єгипетська археологічна спадщина дуже часто трапляється на грошових знаках не лише Арабської Республіки Єгипет, але й на грошових знаках інших країн. Це не дивно, враховуючи популярність єгипетських принад (значна кількість доходів бюджету Арабської Республіки Єгипет – від зовнішнього туризму): по-перше, в Єгипті є велика кількість археологічних решток; по-друге, у масовому уявленні дуже розповсюджені саме єгипетські археологічні знахідки.

3.3 Відображення археологічної спадщини на монетах Китайської Народної Республіки

Список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включає об'єкти, що відображають культурні особливості, історичні періоди, унікальні природні місця, релігійний розвиток та архітектурну спадщину країни, при чому, порівняно з кількістю пам'яток інших країн Сходу, саме Китай посідає провідне місце (більше 50 об'єктів). Ці пам'ятки являють собою історію, менталітет, світосприйняття, культуру й археологічну спадщину китайського народу (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Класифікація об'єктів Китаю у Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО

Класифікація об'єктів Китаю у Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО	
природні	Данься (2010), Заповідники перелітних птахів Бохайської затоки (2019), Кукушиллі (2017), Національний парк «Гора Саньціншань» (2008), Палеонтологічний заповідник Ченцзян (2012), Південно-Китайський карст (2007, 2014), Резервати гігантської панди в провінції Сичуань (2006), Річки заповідних територій Юнтнань (2003), Сінцзян – Тянь-Шань (2013), Улін'юань (1992), Фанцзіншань (2018), Хуанлун (1992), Цзючжайгоу (1992), Шенунцзя у провінції Хубей (2016)
змішані	Гори Емейшань та гігантський Будда в місті Лешань (1996), Гора Тайшань (1987), Гори Уішань (1999), Гора Хуаншань (1990)
культурні	Археологічні руїни Лянчжу (2019), Архітектурний комплекс китайських правителів «туси» (2015), Великий канал (2014), Великий китайський мур (1987), Гірський курорт і храми Ченде (1994), Гора Цінчен та іригаційна система Дуцзянь'янь (2000), Гора Утайшань (2009), Дяолоу та села Кайпінга (2007), Імператорські палади династій Мін і Цін в Пекіні та Шеньяні (1987, 2004),

Класифікація об'єктів Китаю у Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО	
культурні	Імператорські гробниці династій Мін і Цін (2000, 2003, 2004), Іньсюй (2006), Історичний центр Макао (2005), Історичний ансамбль палацу Потала, Лхаса (1994, 2000, 2001), Історичні пам'ятники Денфен в «Центрі Неба та Землі» (2010), Класичні сади Сучжоу (1997, 2000), Кулансу, історичне міжнародне селище (2017), Культурний ландшафт «Рисові тераси Хунхе-Хані» (2013), Культурний ландшафт Західного озера Ханчжоу (2011), Літній палац та Імператорський сад у Пекіні (1998), Мавзолей Імператора династії Цін (1987), Місто Шанду (2012), Наскельні різьблення в Дацзу (1999), Наскальне мистецтво Цзицзянь Хуашань (2016), Національний парк Лушань (1996), Печерні храми Лунмень (2000), Печерні храми Юньган (2001), Печери Могао (1987), Старе місто Ліцзянь (1997), Стародавнє місто Пін'Яо (1997), Стародавнє місто Пін'Яо (1997), Стародавні села на провінції Аньхой-Сіді і Хунцунь (2000), Стародавні споруди в горах Удашань (1994), Столиці та гробниці стародавнього царства Когурьо (2004), Стоянка «пекінської людини» у Чжоукоудяні (1987), Тулоу Провінції Фуцзянь (2008), Храм і гробниця Конфуція та маєток сім'ї Кун у місті Цюйфу (1994), Храм Неба: імперський жертвний вівтар у Пекіні (1998), Цюаньчжоу: торговий центр світу в Сун Юань (2021), Шовкові шляхи: мережа маршрутів Тянь-Шанського коридору (2014)

Джерело: систематизовано авторами за [49]

До найвідоміших об'єктів культурної спадщини Китаю належать Печери Лунмень, стоянка Пекінської людини, Теракотова армія, Велика Китайська стіна, Печери Дуньхуана. Всі ці пам'ятки відображені на монетах КНР, починаючи з 2000 року (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – Характеристика монет з зображенням археологічної спадщини Китаю на монетах КНР

назва	рік	номінал	матеріал	діаметр
Всесвітня спадщина ЮНЕСКО – Печери Лунмень	2006	5 юань	латунь	30 мм
Всесвітня спадщина ЮНЕСКО – Пекінська людина	2004	5 юань	латунь	30 мм
Пам'ятки Китаю – Теракотова армія	2002	5 юань	латунь	30 мм
Пам'ятки Китаю – Велика Китайська стіна	2002	5 юань	латунь	30 мм
Пам'ятна монета – Печери Дуньхуана	2000	1 юань	сталь з нікелевим покриттям	25 мм

Джерело: систематизовано авторами за [2]

Монета «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО – Печери Лунмень» присвячена комплексу печер, що має велике культурне значення завдяки своїм кам'яним скульптурам на буддистські теми часів династій Вей і Тан. Кам'яні печери розташовані по обох берегах річки Їшуйхе і були розкопані до і після того, як

імператор Сяовень з династії Північна Вей переніс столицю в Лоян у 495 р. До н.е. [60].

Комплекс складається з понад 2300 печер, висічених у вапнякових скелях на ділянці довжиною 1 км; містить майже 110 тисяч буддистських кам'яних статуй і 2800 висічених протягом 150 років написів. Вважається, що найперші печери були зроблені наприкінці V – на початку VI століть. Печери Гуяндун і 3 печери Біньян містять великі фігури Будди, а печера Яофандун – 140 написів про лікування різних хвороб [76].

Аверс монети не несе в собі археологічної інформації. На реверсі знизу розташовано номінал монети, з лівого боку – зображення статуї Будди, на задньому плані праворуч бачимо фрески з печерних храмів Лунмень (рис. Ж.1).

Як зазначає Лай Юеґе, «у скельному храмі Лунмень Будда представлений в колосальній статуйі заввишки сімнадцять метрів. Скульптура створена з вапняку в 672-675 роках; численні скульптурні образи Будди Вайрочани містяться в гротах комплексу буддистських печерних храмів Лунмень (495-898). У найбільшій печері комплексу – Фенсянь Будда Вайрочана представлений стоячим в оточенні потоків світла. На зводі печери, над його головою розташована величезна квітка лотоса, подібна до сонця... На стінах і стелях показані зображення Будди на лотосовому троні, в ореолі лотоса» [31].

На думку Чанжи У, «готи Лунмень успадкували мистецтво індійських гrotів, дотримуючись стилю гrotів Юнган, у поєднанні з передовою та глибокою історією та культурою Хань династій Вей, Цзінь та Південних. Їх можна назвати «віхом» у трансформації китайського мистецтва гrotів. Готи Лунмень були побудовані королівськими аристократами династій Північних Вей і Тан, які мали потужні трудові та матеріальні ресурси. Викопані ними готи були великими за масштабом і розкішними та поєднували в собі суть тогочасного мистецтва гrotів. Підйом і падіння гrotів Лунмень не тільки відображає підйом і падіння культу буддизму і релігії китайської королівської сім'ї з V по X століття, але також відображає розвиток політичних тенденцій і соціально-економічних тенденцій в історії Китаю. Їх значення не зрівняється з іншими гrotами. Тому готи Лунмень відповідають вимогам автентичності культурної спадщини» [60].

Два стилі скульптурного мистецтва – «Стиль Центрального Китаю» і «Стиль Великого Тан» значно впливали на розвиток скульптурного мистецтва як Китаю, так і інших країн Азіатського регіону. Слід зазначити, що як печери, так і кам'яні статуї та написи збереглися достатньо добре, оскільки було докладено великі зусилля задля збереження історичного вигляду комплексу печер і передачі оригінальної буддистської культури за принципом «збереження історичного стану». Наразі печери Лунмень мають захист на національному рівні у відповідності до Закону КНР про охорону культурних реліквій, який полягає у контролі туристичної пропускнуї спроможності комплексу печер, мінімізації несприятливих факторів негативного впливу на спадщину та підтримці раціонального й ефективного балансу між охороною і розвитком об'єкта. В охороні печер Лунмень брали участь Національний науково-дослідний інститут культурних цінностей Нара та Токійський національний науково-дослідний інститут культурних цінностей [49].

Монета «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО – Пекінська людина» присвячена вимерлому підвиду *Homo Erectus*, скам'янілості якого є одними з найвідоміших людських у світі, датованих приблизно 400-700 тис. років тому [74].

Аверс монети не несе археологічної інформації і є типовим для монет КНР (рис. Ж.2). На реверсі монети згори розміщено дані про номінал – юанів, зліва зображено скульптурну реконструкцію бюсту Пекінської людини, подібна статуя прикрашає собою вхід до Чжоукоудяня – місцевості біля Пекіну, де було вперше знайдено рештки Пекінської людини. Слід зазначити, що ця місцевість має велике значення не лише для археології Китаю, а й для світової археології.

Праворуч від *Homo Erectus* можемо бачити саму стоянку синантропа. Більше ніж за вісімдесят років археологічних розкопок було знайдено величезну кількість решток і кам'яних знарядь праці. У 1987 році ЮНЕСКО визнало Чжоукоудянь культурною спадщиною світу. На території історико-археологічного комплексу сьогодні відкрито археологічний табір та здійснюється археологічна практика [33].

Монета «Пам'ятки Китаю – Теракотова армія» присвячена одній з найвідоміших пам'яток археології Китаю – мавзолею Цінь Ши Хуан-ді. Цінь Ши

Хуан-ді, перший імператор династії Цінь, який об'єднав Китай і правив величезною територією в 221-210 рр. До н.е. Його гробниця розташована у Лінтоні, в 30 км на північний схід від сучасного Сіаня. Цінь Ши Хуан-ді наказав будувати собі мавзолей, коли йому виповнилося лише 13 років; будівництво тривало з 246 по 208 рр. До н.е. Основа пірамідаподібного кургану-гробниці становить близько 380 x 330 м², сучасна висота – 50 м. Підземний палац – 140 x 110 x 30 м³, центральна камера труни – 80 x 50 x 15 м³, при чому камера ніколи не була відкрита, а детальне археологічне дослідження відкладено в очікуванні кращих методів захисту артефактів від впливу повітря і швидкої деградації [72].

У 1974 році було виявлено Теракотову армію імператора, призначення якої полягало, ймовірно, у захисті мавзолею. Знайдені: по-перше, 17 склепів з останками птахів і тварин, що, можливо, були імітацією мисливських угідь поблизу імператорського палацу; по-друге, склеп з кам'яними щитами і шоломами, що, можливо, мав слугувати арсеналом імператора в потойбіччі; по-третє, склеп з теракотовими статуями акробатів, які виконують різноманітні трюки для розваги імператора; по-четверте, 2 поховання з декількома сотнями справжніх коней, що дають уявлення про масштаби імператорської кінниці й, на решті, три величні склепи з захороненням теракотового війська і бойової кінниці, укомплектовані за всіма вимогами імперії Цінь. Периметр «внутрішнього міста», де знаходились палац-спочивальня і боковий зал-трапезна, складає 3870 м., «зовнішнього» - 6321 м [51].

На реверсі монети зображено рядового піхотинця Теракотової армії, це можна зрозуміти по його спорядженню. Воїни Теракотової армії розрізняються за своїм озброєнням і спорядженням: прості вояки вдягнені в звичайну броню, а офіцерство – в більш дорого оздоблені обладунки. Цікавим є те, що по офіцерам видно, що при їх створенні їм приділялося більше уваги: не лише обладунки були більш деталізовані, а й риси обличчя. Слід зазначити, що хоча озброєння Теракотової армії не зберіглося до наших часів, але можна визначити, чим саме були озброєнні вояки – за їх позами і залишками деревини і металу, що були знайдені під час розкопок. На задньому плані зображено шиккування Теракотової армії (рис. Ж.3).

Зараз комплекс гробниці Цінь Ши Хуан-ді музеїфіковано. Постійно діють науково-дослідні інститути, які займаються реставрацією та вивченням теракотових статуй. Усипальниця Цінь Ши Хуан-ді посідає важливе місце в культурній дипломатії КНР.

На реверсі монети *«Пам'ятки Китаю – Велика Китайська стіна»* зображено серію укріплень, які визнаються одним з найбільш вражаючих архітектурних досягнень в історії, побудована уздовж історичних північних кордонів стародавніх китайських держав для захисту від кочовиків Євразійського степу (рис. Ж.4).

Хоча Велика Китайська стіна веде свій початок з VII ст. до н.е., окремі її ділянки пізніше об'єднав I імператор Китаю Цінь Ши Хуан-ді, проте від стіни Цінь на сьогодні мало що залишилося. Найвідоміші частини стіни були побудовані за династії Мін – 1368-1644 рр. [13]. Основними функціями споруди були: оборонна, контрольна, митна і транспортна. Близько 70 % загальної довжини є фактично побудованою стіною. Протяжність найбільшого рукотворного проєкту і найдовшої штучної споруди у світі становить 8851,8 км з відгалуженнями і приваблює майже 40 млн. Туристів щороку [20]. Загальна протяжність муру – 21 196,18 км. Серія укріплень, сигнальних веж, природних бар'єрів, гарнізонних станцій, казарм, фортець простягається через 15 північних китайських провінцій, муніципалітетів та автономних регіонів. На сході мур проходить через Монгольську гірську прикордонну височину і має фундамент з гранітних блоків, борти з каменю та цегли. Верх муру, вимощений цеглою, утворює дорогу, яка була у використанні як працівників, які будували мур, так і солдатів-охоронців. На заході мур пролягає крізь горбисті й пустельні райони, де камінь і цегла були в дефіциті, тож для будівництва цієї частини муру використовувалася переважно земля, яку зволожували і товкли, щоб вона стала в результаті такої обробки більш твердою. Незважаючи на те, що певні ділянки стіни зруйновані повністю або напівзруйновані, Великий Китайський мур залишається однією з найвидатніших споруд на Землі. Світовою культурною спадщиною, символом китайської історії та культури. Цей військовий проєкт мав свого часу великий зв'язок з історичною еволюцією Китаю та суттєво вплинув

на політичний, соціальний, економічний, культурний та екологічний ландшафт північного регіону.

У пустельному регіоні на півночі Китаю, Дуньхуані, розташовано одне з найдавніших буддистських святилищ, що є художнім скарбом з надзвичайно багатою архітектурною інформацією. Цей об'єкт архітектурної спадщини Китаю відображений на монеті КНР *«Пам'ятна монета – Печери Дуньхуана»* (рис. Ж.5).

Храмовий комплекс було закладено у 353-366 рр. До н.е. в 25 км на південний схід від міста Дуньхуан провінції Гансу на сході пустелі Такла-Макан біля підніжжя гори Мініпашань [10]. На характер його внутрішнього оздоблення суттєво вплинуло те, що він розбудовувався протягом тисячоліття.

Слід зазначити, що гrotи Дуньхуана складаються з гrotів Могао, західних гrotів з Тисячами Будд, східних гrotів з Тисячами Будд, гrotу з п'ятьма храмами, гrotу Юйлінь, а стінопис Дуньхуана, наново відкритий не лише китайській громаді, а й світу на початку ХХ століття, мав величезний вплив в період, коли національні витoki мистецтва занепали й отримали поширення західноєвропейські мистецькі тенденції, оскільки місцеві митці відчували в копіюванні древніх фресок можливість відродити втрачені традиції на новому рівні. На сьогодні мистецтво Дуньхуана налічує 735 гrotів з 45 000 м² фрескового стінопису IV-XIV ст., більше як 3 000 кольорових скульптур і 5 дерев'яних будівель [12].

Печери гrotів Могао є вирубаними у скелі гrotах довжиною 1680 метрів на декількох ярусах на висоті 15-50 м. Більше половини гrotів (492 з 735) розташовані у південній частині, де знаходиться понад 2000 розмальованих скульптур, 45 тис. м² фрескового живопису та 5 дерев'яних архітектурних конструкцій [10]. Північна частина гrotів слугувала келіями для буддистських монахів.

Архітектурне мистецтво гrotів у Дуньхуані проявляється головним чином у внутрішньому просторі. На думку Чанжи У, «естетичні характеристики архітектурного простору гrotів Дуньхуану є найбільшими і найстарішими гrotами в Китаї. Вік надає архітектурному мистецтву гrotів краси часу. Геологія

еолової піщаної структури створює цілісну тверду, печерну форму, яка має відгалуження форм індійської печери, але у поєднанні з місцевими геологічними особливостями еволюціонує в аутентичну форму Дуньхуана з центральною колоною» [60]. З точки зору науковця, такі печери мають центральну колону баштової будівлі, що робить ці гроти більш просторими і містичними, а «форма гrotів найкраще відображає образ, функцію відправлення культу та зміст, що має печерне архітектурне мистецтво» [60].

Фрески Дуньхуану присвячені відтворенню гармонійного життя людини через музику і танець і демонструють синтез різних національних культур у техніці традицій розпису доби Хань і Цін, а також Сію. З точки зору Ш. Ван та О. Денисюк [11], «мистецтво печер Дуньхуану є не лише національним надбанням Китаю, але й має світове значення, що зумовлене ідейно-тематичним змістом, технічними особливостями та пам'ятками, які добре збереглися до наших днів...Мистецтво гrotів Дуньхуану розкриває особливості буддизму, а сюжети, присвячені життю та діяльності Будди, спрямовані на розвиток особистості – підкреслюють прагнення до самовдосконалення і самопожертви».

Слід зазначити, що аверс монети «Печери Дуньхуану» відрізняється від аверсів попередніх монет, він теж несе археологічну інформацію на відміну від монет «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО – Печери Лунмень», «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО – Пекінська людина», «Пам'ятки Китаю – Теракотова армія», «Пам'ятки Китаю – Велика Китайська стіна».

Отже, сучасні монети, окрім виконання ними банківської та комерційної функцій, є цінними творами медальєрного мистецтва і формою популяризації історико-культурної спадщини. Слід наголосити, що зображення історико-археологічної спадщини Китаю майстерно виконано на сучасних монетах Китайської Народної Республіки.

Висновки за розділом 3

У третьому розділі магістерської роботи, відповідно до поставлених завдань дослідження, розглянуто археологічну спадщину на грошових знаках Грецької Республіки, а саме на золотій монеті 200 € «Перські війни», золотій

монеті 50 € «Культурна спадщина – стародавня Мессіні», срібній монеті 10 € «2500 років битви при Саламіні», срібній монеті 10 € «2500 років битви при Фермопілах» та пам'ятній срібній монеті 10 євро «Грецька культура – Антикітерський механізм». З'ясовано, що пам'ятні монети присвячені в основному важливим датам в історії Греції, зокрема битвам.

Проаналізовано археологічну спадщину Єгипта, представлену на монетах островів Кука, новозеландському доларі, островів Мен, Республіки Конго, Беніна та Камбоджі. Здійснено аналіз археологічної спадщини Єгипту на грошових знаках Арабської Республіки Єгипет, а саме: монеті 1 єгипетський фунт, банкнотах номіналом 1, 10, 20, 50, 100 та 200 єгипетських фунтів. Зроблено висновок, що найчастіше країни з давньою історією і великою кількістю впізнаваних у масовій культурі археологічних джерел зображують саме свою спадщину на власних грошових знаках, у той час як держави, які мають стислу історію чи меншу кількість археологічних джерел, часто зображують найбільш впізнавані і відомі археологічні пам'ятки.

Виконано аналіз археологічної спадщини Китаю на монетах Китайської Народної Республіки «Печери Лунмень», «Пекінська людина», «Теракотова армія», «Велика Китайська стіна» та «Печери Дуньхуана». Проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки: Китайська Народна Республіка достатньо часто карбує об'єкти археологічної спадщини на власних монетах; увага при карбуванні монет приділяється великим монументальним комплексам, а окремі археологічні артефакти майже не зустрічаються; аверс багатьох серій монет є типовим і не містить зображень предметів археологічної спадщини; багато монет присвячено пам'яткам буддистського мистецтва.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота присвячена аналізу відображення археологічної спадщини на грошових знаках світу, а також пошуку закономірностей, національних особливостей і найпоширеніших пам'яток на сучасних монетах та банкнотах світу.

У дослідженні, відповідно до поставленої мети та окреслених завдань, отримано наступні науково-практичні результати:

1. Розглянуто історіографію теми дослідження. Проведений аналіз наукової літератури дав можливість зробити висновок, що питання, пов'язані з дослідженням грошових знаків світу були у центрі уваги значної кількості вчених, проте на сьогодні відсутні комплексні дослідження, присвячені відображенню археологічної спадщини на монетах та банкнотах різних країн.

2. Проаналізовано джерельну базу дослідження, якою послуговували 42 монети та 6 банкнот, зокрема 25 монет України («Ханський палац в Бахчисараї», «Генуезька фортеця у місті Судак», «Боспорське царство», «Античне судноплавство», «1800 років м. Судаку», «Херсонес Таврійський», «Ольвія», «Скіфське золото. Олень», «Скіфське золото. Кабан», «Скіфське золото. Богиня Апі», «Скіфія», «Пектораль», «Палеоліт», «Трипілля», «Вікентій Хвойка», «Київська Русь», «1025-річчя хрещення Київської Русі», «Галицьке королівство», «600-річчя Грюнвальдської битви», «500-річчя битви під Оршею», «Козацька держава», «Козацький човен», «500 років козацьким поселенням. Кальміуська паланка», «350-річчя битви під Батогом», «100-річчя боїв легіону Українських січових стрільців на горі Лисоня»), 5 монет Грецької Республіки («Перські війни», «Стародавня Мессіні», «Битва при Саламіні», «Битва при Фермопілах», «Грецька культура – антикітерський механізм»), 1 монета (1 єгипетський фунт) та 6 банкнот Арабської Республіки Єгипет (номіналом 1, 10, 20, 50, 100 та 200 єгипетських фунтів), 5 монет Китайської Народної Республіки («Печери Лунмень», «Пекінська людина», «Теракотова армія», «Велика Китайська стіна», «Печери Дуньхуана»), 6 монет інших країн світу (острови Кука, острів Мен, Республіка Конго, Бенін, Камбоджа, Нова Зеландія) із зображенням археологічної спадщини Єгипту.

3. Описано методологію дослідження та побудовано концептуальну схему дослідження. Виконання роботи ґрунтувалось на використанні загальнонаукових методів дослідження (структурно-функціональному, системно-структурному, біографічного аналізу, порівняльному, типологізації та систематизації, пошуково-бібліографічному, аналітичному, класифікації, теоретичному, емергентності і дисперсії, діагностичному, зокрема емпіричному та статистичному), загальноісторичних методів дослідження (історико-ретроспективному, проблемно-хронологічному, герменевтичного аналізу, генетичному, історико-географічному, порівняльно-історичному, контент-аналізу, історичному), спеціальних історичних методи, зокрема хронологічно-системному та міждисциплінарних методів дослідження, зокрема мистецтвознавчому та культурологічному.

4. У магістерській роботі вперше у вітчизняній історіографії зроблена спроба аналізу відображення археологічної спадщини на грошових знаках світу. Результати магістерського дослідження опубліковано в статті у фаховому виданні та 6 тезах, а також презентовано на 5 науково-практичних конференціях.

5. Проаналізовано археологічну спадщину на грошових знаках України, зокрема археологічну спадщину елліністичних культур, скіфського степу та інших історичних періодів. Зроблено висновок, що археологічна спадщина на українських грошових знаках відображена достатньо добре, українська монетна традиція тяжіє до зображення власних історичних подій, країна досить добре використовує випуск пам'ятних монет як інструмент збереження історичної спадщини і має продовжувати таку практику і надалі.

6. Виконано аналіз археологічної спадщини на монетах Грецької Республіки та зроблено висновок, що сучасні пам'ятні монети присвячені в основному важливим датам в історії Греції, зокрема битвам.

7. Проаналізовано археологічну спадщину Давнього Єгипту на сучасних зарубіжних монетах та зроблено висновок, що вона є дуже розповсюдженою темою у всьому світі і часто зображується на монетах не лише Арабської Республіки Єгипет, а й багатьох інших держав.

8. Досліджено відображення археологічної спадщини Китаю на монетах Китайської Народної Республіки та зроблено висновок, що увагу при карбуванні монет приділено здебільшого монументальним комплексам, а не археологічним артефактам.

9. У перспективах подальших досліджень — аналіз відображення археологічної спадщини на монетах інших країн Азійського регіону, Італії, Тихоокеанського регіону та Індії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Археологічна спадщина в публічному просторі. *Методичний комплекс навчальної дисципліни, для здобувачів вищої освіти ОКР Магістр, освітньої програми «Публічна історія», спеціальності 032 «Історія та археологія»* / уклад. Р. О. Литвиненко. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2021. – 36 с.
2. Ахновський Д.В., Литвиненко Р.О. Відображення археологічної спадщини на монетах країн Азіатського регіону. *Китаєзнавчі дослідження*. 2024. №3. URL: <https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/issue/archive>
3. Ахновський Д.В., Литвиненко Р.О. Антична і середньовічна спадщини Криму на монетах України. *XXVI Сходознавчі читання А. Кримського : матеріали міжнародної наукової конференції*, 30 листопада 2023 р. Київ : Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. 436 с. С. 205-209. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-51>
4. Ахновський Д.В. Відображення археологічної науки та археологічної спадщини у нумізматиці та боністиці. *Молодіжна наука у контексті суспільно-економічного розвитку країни: збірник тез доповідей учасників VII учнівсько-студентської конференції*. за ред. Сукач О.М. Черкаси, 7 грудня 2023 р. Черкаси: Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2023. 526. С. 473-476. URL: <https://suem.edu.ua/storage/doc/konferencii/konf-sura2023.pdf>
5. Ахновський Д. Відображення археологічної спадщини скіфського степу на монетах України. *Травневі студії: історія, міжнародні відносини в умовах війни: збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених*. 2.05.2024 р. Вип. 9. За заг. ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. 193 с. С. 104-106. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/issue/view/527>
6. Ахновський Д. Відображення археологічної спадщини на грошових знаках Грецької республіки. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. №2. Вип. 17. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/index>

7. Ахновський Д. Використання пам'ятних монет як інструмент збереження історичної спадщини України. *Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку*», присвяченої 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса з м. Донецьк до м. Вінниця: Тези Міжнародної науково-практичної конференції 10-11.10.2024. Вінниця. URL: <https://peers.international/paper/vikoristannya-pamyatnikh-monet-yak-instrument-zberezhennya-istorichnoi-spadschini-ukraini>

8. Ахновський Д., Болгов В. Просвітництво як запорука розвитку громадянського суспільства. Другі Гальчинські читання: Тези Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті А. Гальчинського. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 31.10.2024. URL: https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/druhi-halchynski-chytannya-mizhnarodna-naukova-konferentsiya?cf_chl tk=HRKrM1RDW3ISbTaDe7AnHFURa8M9zamUc0IOeVvC60E-1728912958-1.0.1.1-pAC6CMf.ElksbyRuqoaNf6sUL6L5.IJ46u59SYQdKGs

9. Бойко-Гагарін А., Українець О., Дяченко В. Що означає слово «шаг» і звідки походить «копійка»? *Українська правда*. 16.09.2024. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/shag-zamist-kopiyki-istoriya-viniknennya-i-etimologiya-303683/>

10. Ван Мінь. Донаторський чин у розписах храмового комплексу печер Дуньхуану: типологія, композиція, іконографія, стилістика : дис. ... д-ра філософії : 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»; Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Харків, 2021. URL: https://ksada.org/pdf/VAN_MIN_DISERTACIYa.pdf

11. Ван Шижу, Денисюк О. Вплив фресок Дуньхуану на олійний живопис Китаю XX ст. *Українська академія мистецтва*. 2023. Вип. 34. С. 71-76. URL: <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2023-34-9>

12. Ван Шижу. Національна ідентичність і зовнішні впливи в архітектурі храмового комплексу Дуньхуана (IV- XIV ст.) : дис. ... д-ра філософії : 191 «Архітектура та містобудування спеціалізація»; Київський національний

університет будівництва і архітектури, Київ, 2024. URL:

<https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/dyser-1-van-shyzhu.pdf>

13. Велика Китайська стіна. *Історик*. 2024. 15.02. URL: <https://historian.in.ua/велика-китайська-стіна/>

14. Вікентій В'ячеславович Хвойка та його внесок у дослідження давньої історії України (до 160-річчя від дня народження) : темат. зб. наук. пр. / редкол.: Н. Г. Ковтанюк (голов. ред.) та ін.; М-во культури і туризму України, Нац. музей історії України. Київ: Такі справи, 2010. 159 с.

15. Герб Львова: історія та символічне значення. URL: <https://ukr.cool/herb-lvova-istoriia-ta-symvolichne-znachennia/>

16. Голиш Г.М. Основи нумізматики: Навчальний посібник. Черкаси. Черкаський ЦНТЕІ. 2006. 314 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Holysh_Hryhorii/Osnovy_numizmatyky_vyd_2006.pdf?PHPSESSID=j0e1hpgku4uargs3r1en97q8r2

17. Гриньова Д.А. Антикітерський корабель: історія дослідження. URL: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/11802/1/Гриньова.pdf>

18. Джанов О. Середньовічна Сугдея: історія міста та етапи дослідження. Пам'ятки України. 2014. №7 (205). URL: <https://spadok.org.ua/krayeznavstvo/serednovichna-sugdeya-istoriya-mista-ta-etapy-doslidzhennya>

19. Дмитрієнко М.Ф. Гривня. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2004. 688 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Gryvnya>

20. Древня велич Піднебесної. *Велика епоха*. 2012. 14.03. URL: <https://www.epochtimes.com.ua/china/photos/velika-kitayska-stina-drevnya-velich-pidnebesnoyi-100612.html>

21. Елементи захисту української гривні. *Тернопільський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр*. URL: <https://ndekc.te.ua/news/elementi-zahistu-ukransko-grivn-chastina-1>

22. Етимологічний словник української мови : в 7 т. За ред. О.С. Мельничук. К.: Наукова думка. 1985.

23. Єгипетський фунт. Довідник купюр світу. URL: <https://banknotes.finance.ua/ua/currency/view/egp>
24. Жарких М.І. Судак – смт АРК. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Sudak_smt
25. Каталог нумізматичної продукції. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/uah/numismatic-products/>
26. Котляр М.Ф. Монета. Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2010. 728 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Moneta>
27. Котляр М. Нариси історії обігу й лічби монети на Україні XIV-XVIII ст. Київ. Наукова думка. 1981. 145с.
28. Коцур В. Актуальні напрями та організаційні засади сучасних досліджень середньовічної нумізматики в Україні. *Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей*. 2013. Вип. 33. URL: <https://ehsupir.uhsp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c6309016-57f8-4408-8083-aad098cef607/content>
29. Ладоненко М. Комеморативні монети України як прояв національної ідентичності в умовах Євроінтеграції. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. №4. С. 256-259.
30. Ладоненко М. Роль дизайну сучасної монети у формуванні національного іміджу України на міжнародному арт-ринку. *Арт-простір*. 2016. №2. С. 136-138. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/78041896.pdf>
31. Лай Юеге. Образ і символ квітки в мистецтві Китаю та Європи : дис. ... д-ра філософії : 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»; Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2020. URL: <https://pdpu.edu.ua/doc/vr/2020/lay/dis.pdf>
32. Лахно О.П. Проблеми історії Стародавнього Єгипту в сучасних дослідженнях. *Actual tendencies of development science and practice*. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19431/1/Проблеми%20історії%20Стародавнього%20Єгипту.pdf>

33. Маркіна Л.А. Історико-археологічний комплекс Чжоукоудянь: особливості туріндустрії (Китай). URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/272.pdf>
34. Мисько В. Обігові монети країн Європи: історія, опис, систематизація, методика застосування на уроках географії. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2021. Вип. 33. С. 30-40. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/17710/16252>
35. Михаїле, нас захисти: коли з'явився герб Києва і як він змінювався. *Україна молода*. 17.04.2018. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3300/196/122392/>
36. Мозолевський Б.М. Скіфський степ. Київ, Наукова думка. 1983. 197с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005372
37. Монета: етимологія. Онлайн-бібліотека Горох. URL: <https://goroh.pp.ua/Етимологія/монета>
38. Монети країн світу. URL: <https://monitex.com.ua/t/43654-pr-1-funt-2007-2020-goda-egipet>
39. Монети КНР. URL: https://uk.ucoin.net/coin/china-5-yuan-2006/?tid=29354#google_vignette
40. Музей Батозької битви. Вінницький обласний краєзнавчий музей. URL: <https://vinnytsia-museum.in.ua/branches/battle-of-batih?showall=1>
41. Науменко Н.В., Булаш А.В. Етимологія найменувань грошей в українській мові. *Ukrainian Food Journal*. 2012. V.1. Is.1. pp. 114-132. URL: <https://www.cabidigitallibrary.org/doi/pdf/10.5555/20143273809>
42. Національний банк України: інтернет-магазин нумізматичної продукції. URL: <https://coins.bank.gov.ua/>
43. Нужний Д.Ю. Мізин. Енциклопедія історії України. За ред. В.А.Смоля. К.: Наукова думка, 2009. Т.9. С. 730.

44. Нумізмат. Монети України. URL: <https://numizmat.com.ua/catalog/coins/>
45. Нумізмати́ка і фалеристика. Офіційний сайт журналу. URL: <https://www.numismatics.kiev.ua>
46. Одеський музей нумізматики: рідкі монети України. URL: http://www.museum.com.ua/expo/rare_ukr.html
47. Однороженко О. Історія українського козацтва: нариси у 2 т. Київ. Києво-Могилянська академія. 2007. Т.1. URL: https://historybooks.com.ua/prosmotr_podrobnuy.php?id=3577
48. Петрашик В., Пилипчук В. Еволюція української банкноти у XX-на початку XXI століття: стилістичні й художні особливості. *Українська академія мистецтва*. 2023. Вип. 34. С. 144-151. URL: <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2023-34-19>
49. Пількевич В. Культурні та природні пам'ятки Китаю у списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. *Етнічна історія народів Європи*. 2022. Вип. 68. URL: <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2022.68.13>
50. Пластина із зображенням оленя 7-6 ст. до. н.е. *Скарбниця Національного музею історії України*. URL: <https://nmiu.org/exhibits/treasury/arch/140>
51. Поховання теракотового війська. *Міжнародне радіо Китаю*. URL: http://ukrainian.cri.cn/101/2008/07/07/2s2024_2.htm
52. Реєнт О. Краєзнавство – міцний фундамент історичної пам'яті: нумізмати́ка в системі історичного краєзнавства. *Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей*. 2013. Випуск 33. С.9-16.
53. Ріжняк Р.Я. Контент-аналіз нумізматичних досліджень українських історичних періодичних видань (1990-2016 роки). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 45. Т. 2. С. 103-107.
54. Рижов С., Шумова В. Трипільська культура та її місце серед енеолітичних культур Південно-Східної Європи. *Магістеріум: Археологічні студії*. 2005. Вип. 20. URL:

<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b4bdee6e-5793-48d0-b816-ae45a2c50245/content>

55. Сас П. Печатки з гербом війська Запорозького (1590-ті – 1630-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2009. №6. С. 182-202. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/104929/14-Sas.pdf?sequence=1>

56. Сустретов А. Монети в грошовому обігу на українських землях у дореформенний період (кінець XVIII-середина XIX ст) : історіографія. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2019. №43. С. 142-153. URL: <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/109>

57. Талабан О. Стоунхендж та околиці. Кафедра фізичної географії, геоморфології та палеографії. 8.12.2021. URL: <http://terra.chnu.edu.ua/stounhendzh-ta-okolyczi/>

58. Український нумізматичний щорічник. Офіційний сайт. URL: <https://numismatic-journal.com/index.php/journal/issue/archive>

59. Хромова І. До історіографії історії монетного карбування у Подніпров'ї у XIV- XV ст. С. 262-279. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/45614665.pdf>

60. Чанчжи У. Синтез Мистецтв В Храмовій Архітектурі Китаю : дис. ... д-ра філософії : 191 «Архітектура та містобудування»; Харківський нац. ун-т міського господарства імені О.М. Бекетова. Харків, 2023. URL: http://eprints.kname.edu.ua/64614/1/Дисертація_Чанж.pdf

61. Черняков І.Т., Абашина Н.С. Хвойка Вікентій. Від київських артефактів до Трипільської культури. URL: <https://msmb.org.ua/biblioressursi/bibliografiya/osobistosti/hvoyka-vikentiy-vid-kiiivsykih-artefaktiv-do-tripilysykoj-kulyturi/>

62. Чорна Л. Як поставали на грошах відомі особистості. Експертна платформа. 13.11.2019. URL: https://expla.bank.gov.ua/expla/news_0121.html

63. Шлапінський В. Про етимологію нумізматичних термінів «шаг» та «ізрой». *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2019. Спецвипуск. С.

83-88. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/9820-18855-1-PB.pdf>

64. Шугаєвський В. Монети и денежный счет в Левобережной Украине в XVII веке. Чернигов. 1918. С. 14-15.

65. 2020 Greek numismatic program (10.03.2020). URL: <https://numismag.com/en/2020/10/03/2020-greek-numismatic-program/>

66. Alekhya B., Chaitanya J. Sree Naga, Chandramouli K. A Study on Pyramids in Egypt. *International Journal for Modern Trends in Science and Technology*. 2021. July. DOI: 10.46501/IJMTST0707046. URL: https://www.researchgate.net/publication/353656168_A_Study_on_Pyramids_in_Egypt

67. Cummins E. Tutankhamun's tomb: innermost coffin and death mask. Khan Academy. URL: <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/ancient-mediterranean-ap/ancient-egypt-ap/a/tutankhamuns-tomb>

68. Dendrinios S. Dimitrios. The Mathematics and Astronomy on Tutankhamun's Mask. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/317433607_The_Mathematics_and_Astronomy_on_Tutankhamun's_Mask_Update_1

69. Ευρώ 2020 Ασημένιο 2.500 Χρόνια Από Τη Μάχη Των Θερμοπυλών. URL: <https://greekcoins-eshop.gr/product/10-2020-2-500/>

70. Galassi M. Francesco. On the face and identity of the Great Sphinx of Giza: a medicoanthropological review. *SHEMU: The Egyptian Society of South Africa*. July 2014. V.18. № 3. URL: https://www.researchgate.net/publication/282877401_On_the_face_and_identity_of_the_Great_Sphinx_of_Giza_a_medico-anthropological_review

71. Gamage Upeksha. Archaeological Heritage and Traditional Decorations Depicted on Paper-Currency-Notes in Sri Lanka (From 1948 To 2018). *Journal of Social Sciences and Humanities Review*. 2019. V. 4. №4. URL: https://www.researchgate.net/publication/347133563_Archaeological_Heritage_and_Traditional_Decorations_Depicted_on_Paper-Currency-Notes_in_Sri_Lanka_From_1948_To_2018

72. Guangyu Zhao, Weixing Zhang, Zheng Duan, Ming Lian, Ningbin Hou, Yiyun Li, Shiming Zhu & Sune Svanberg. Mercury as a Geophysical Tracer Gas – Emissions from the Emperor Qin Tomb in Xi an Studied by Laser Radar. *Scientific Reports*. 2020. №10. URL: <https://www.nature.com/articles/s41598-020-67305-x#citeas>
73. Jarus O. Egypt's Iconic Sphinx may have begun as natural carving by the wind. *Livescience*. 2023. №11. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/egypts-iconic-sphinx-may-have-begun-as-natural-carving-by-the-wind/>
74. Kenenth A. Koenigshofer. Human evolution. *Biopsychology*. 2022. URL: [https://ukrayinska.libretexts.org/Соціальні_науки/Психологія/Біопсихологія_\(OER D_-ПРОЕКТ_ДЛЯ_ОГЛЯДУ/03%3A_Еволюція%2С_гени_та_поведінка/3.03%3A_Еволюція_людини](https://ukrayinska.libretexts.org/Соціальні_науки/Психологія/Біопсихологія_(OER_D_-ПРОЕКТ_ДЛЯ_ОГЛЯДУ/03%3A_Еволюція%2С_гени_та_поведінка/3.03%3A_Еволюція_людини)
75. Lightbody David Ian. The Tutankhamun-Nefertiti joint burial hypothesis: a critique. *The Journal of Ancient Egyptian Architecture*. 2021. №5. URL: https://web.ujaen.es/investiga/egiptologia/journalarchitecture/downloads/JAEA5/JAE A5_Lightbody.pdf
76. Longmen Grottoes. URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1003>
77. Papaefthymiou Eleni. Bank of Greece: the numismatic collections. *Proceedings of the XIVth International numismatic congress*. Glasgow. 2009. № II. URL: https://www.researchgate.net/publication/326973175_Bank_of_Greece_The_numismatic_collections
78. Pyramid architecture. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/technology/pyramid-architecture>
79. Reeves Nicholas. Tutankhamun's Mask Reconsidered. *Bulletin of the Egyptological Seminar of New York*. 2015. URL: <https://web.archive.org/web/20210811153540/https://www.academia.edu/7415055>
80. Sheffi Na'ama. Past continuous: archaeological representations on Israeli banknotes and coins. *International Journal of Heritage Studies*. 2018. URL:

https://www.academia.edu/113645216/Past_continuous_archaeological_representations_on_Israeli_banknotes_and_coins?uc-sb-sw=8509763

81. The Great Pyramid Debate: Evidence from Detailed Petrographic Examinations of Casing Stones from the Great Pyramid of Khufu, a Natural Limestone from Tura, and a Man-Made (Geopolymeric) Limestone. *Proceeding of the 29th Conference on Cement Microscopy, International Cement Microscopy Association, Quebec City, Canada, May 2007.* URL: https://www.researchgate.net/publication/288698728_Evidence_from_detailed_petrographic_examinations_of_casing_stones_from_the_great_pyramid_of_khufu_a_natural_limestone_from_tura_and_a_man-made_Geopolymeric_limestone

82. The Mosque of Al Rifa'i. *Arab Academy.* URL: <https://web.archive.org/web/20160305000040/http://www.arabacademy.com/arabic-blog/arab-history/the-mosque-of-al-rifai/>

83. Uda M. Tutankhamen's Golden Mask and Throne. *Quest for the Dream of the Pharaohs, Studies in Honour of Sakuji Yoshimura.* January 2014. №43. URL: https://www.researchgate.net/publication/302878863_Tutankhamen's_Golden_Mask_and_Throne

84. Weiss H. Pyramid building and collapse. *National Library of medicine.* <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9477412/>

85. Χρυσό Νόμισμα 200 Ευρώ Περσικοί Πόλεμοι (2020). URL: <https://minagold.gr/mg-product/chryso-nomisma-200-eyro-persikoi-polemoi-2020/>

86. Zorich Zach. The Pyramid Effect. *Scientific American Magazine.* 2015. Vol. 313. № 5. p. 32. DOI:10.1038/scientificamerican1115-32. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/how-egypt-s-great-pyramid-changed-civilization/>

87. البنك المركزي المصري (The Central Bank of Egypt). URL: <https://www.cbe.org.eg/ar/banknote/printing-house/current-denominations>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Рис. А.1. Монета України «Ханський пазау в Бахчисарай» [25]

Рис. А.2. Монета України «Генуезька фортеця у місті Судак» [25]

Рис. А.3. Монета України «Боспорське царство» [25]

Рис. А.4. Монета України «Античне судноплавство» [25]

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ А

Рис. А.6. Монета України «Херсонес Таврійський» [25]

Рис. А.5. Монета України «1800 років м. Судак» [25]

Рис. А.7. Монети України «Олівія» [25]

ДОДАТОК Б

Рисунок Б.1 – Монета України
«Схiське золото, Олень» [25]

Рисунок Б.2 – Монета України
«Схiське золото, Кабан» [25]

Рисунок Б.3 – Монета України
«Схiське золото, Божия Андi» [25]

Рисунок Б.4 – Монета України «Схiфiм» [25]

Рисунок Б.5 – Монета України «Пехотораи» [25]

ДОДАТОК В

Рисунок В.1 – Монета України «Палеоліт» [25]

Рисунок В.2 – Монета України «Трипілья» [25]

Рисунок В.3 – Монета України «Вікентій Хвойка» [25]

Рисунок В.4 – Монета України «Київська Русь» [25]

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ В

Рисунок В.6 – Монета України «Галицьке королівство» [25]

Рисунок В.8 – Монета України «500-річчя битви під Орфеем» [25]

Рисунок В.5 – Монета України «1025-річчя хрещення Київської Русі» [25]

Рисунок В.7 – Монета України «600-річчя Грюнвальдської битви» [25]

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ В

Рисунок В.10 – Монета України «Козацький човен» [25]

Рисунок В.12 – Монета України «350-річчя битви під Батогом» [25]

Рисунок В.9 – Монета України «Козацька держава» [25]

Рисунок В.11 – Монета України «500 років козацьким поселенням. Кальміуська паланка» [25]

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ В

Рисунок В.13 – Монета України «100-річчя боїв легіону Українських січових стрільців на горі Лисоня» [25]

Рисунок В.14 – Наскрізний елемент-стилізоване зображення Київської гривні на національній валюті України [25]

ДОДАТОК Г

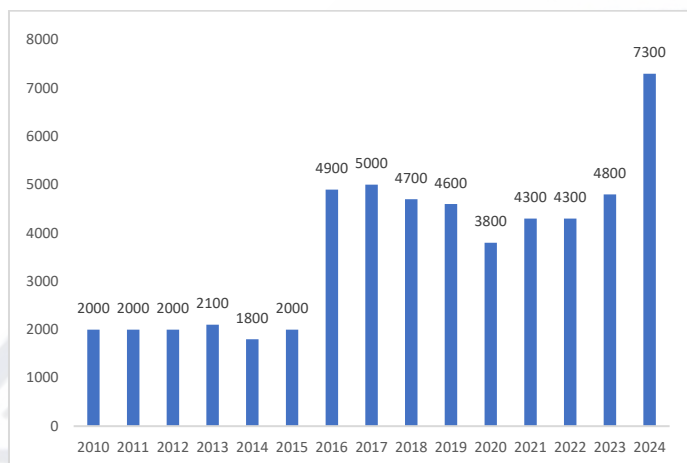

Рис. Г.1. Динаміка середньої вартості монети «Ханський палац в Бахчисарай», грн [42]

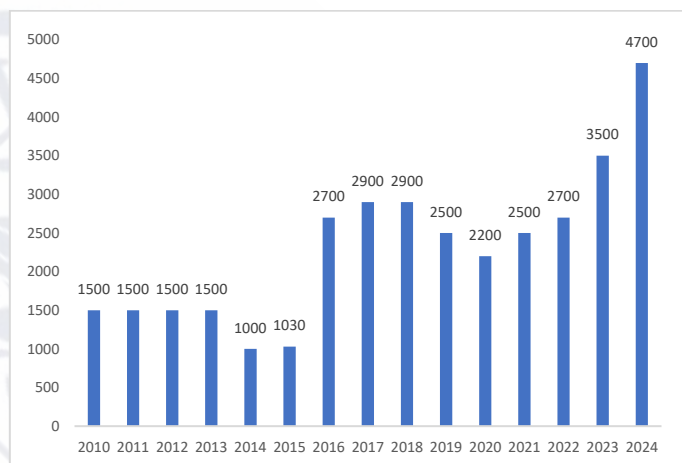

Рис. Г.2. Динаміка середньої вартості монети «Генуезька фортеця у м. Судак», грн [42]

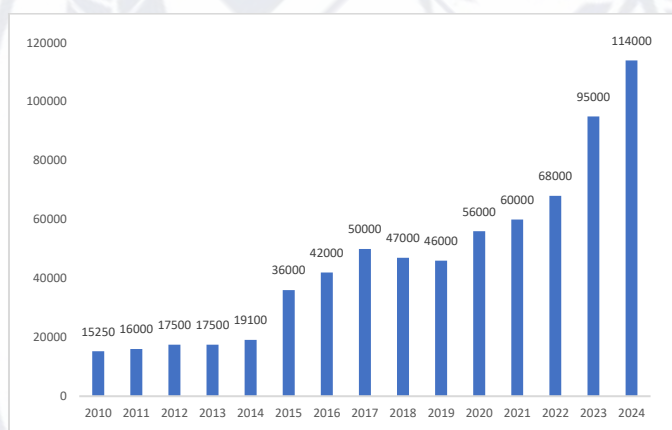

Рис. Г.3. Динаміка середньої вартості монети «Боспорське царство», грн [42]

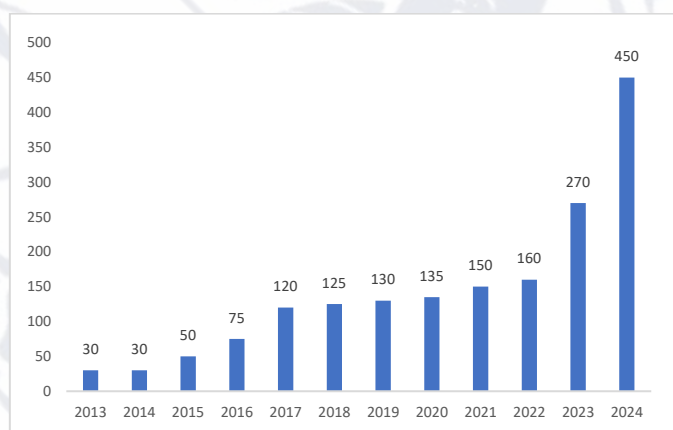

Рис. Г.4. Динаміка середньої вартості монети «Античне судноплавство», грн [42]

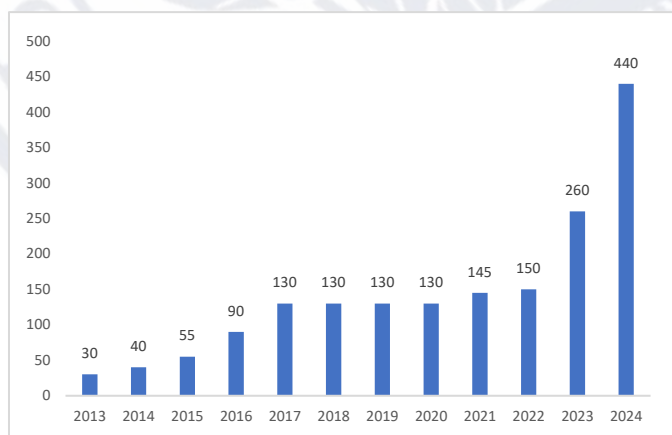

Рис. Г.5. Динаміка середньої вартості монети «1800 років м. Судаку», грн [42]

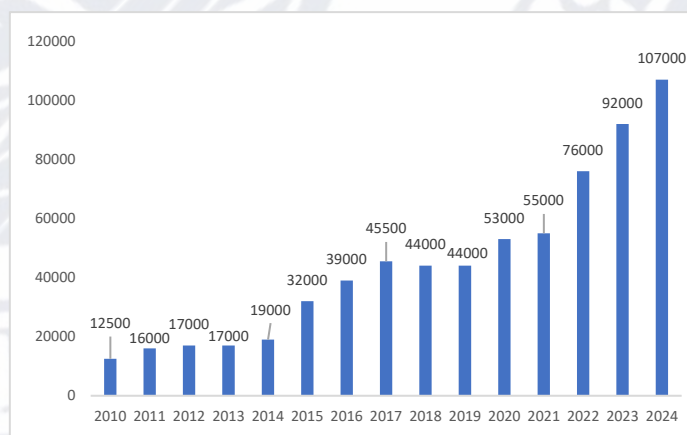

Рис. Г.6. Динаміка середньої вартості монети «Херсонес Таврійський», грн [42]

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ Г

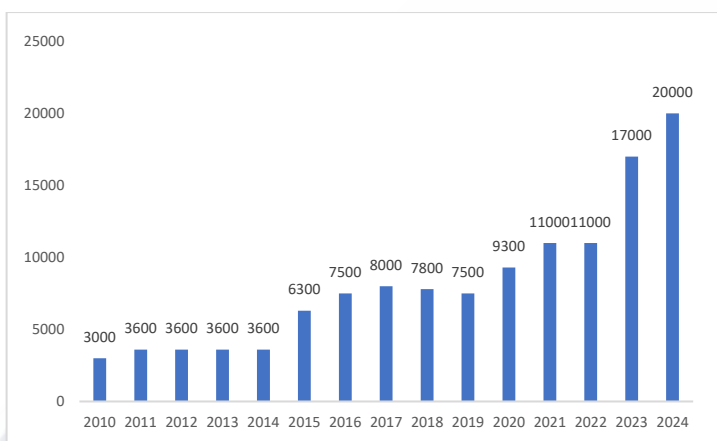

Рис. Г.7. Динаміка середньої вартості монети «Ольвія», грн [42]

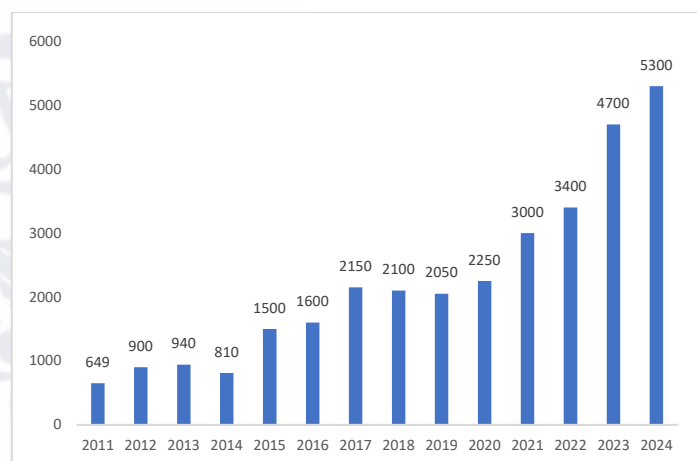

Рисунок Г.8 – Динаміка середньої вартості монети «Скіфське золото. Олень», грн [42]

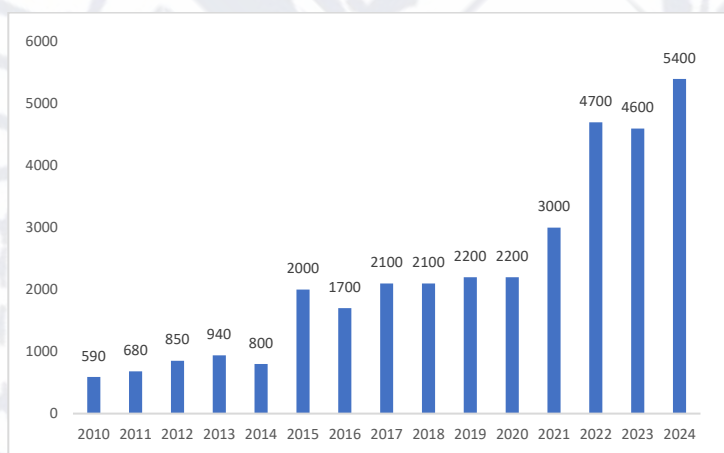

Рисунок Г.9 – Динаміка середньої вартості монети «Скіфське золото. Кабан», грн [42]

Рисунок Г.10 – Динаміка середньої вартості монети «Скіфське золото. Богиня Ані», грн [42]

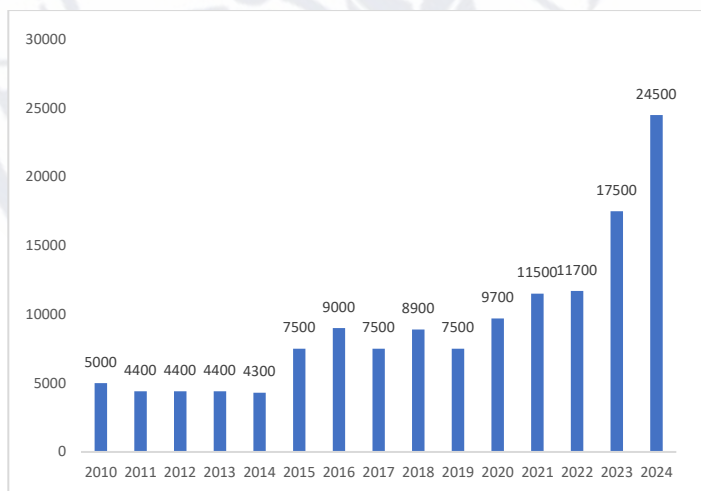

Рисунок Г.11 – Динаміка середньої вартості монети «Скіфія», грн [42]

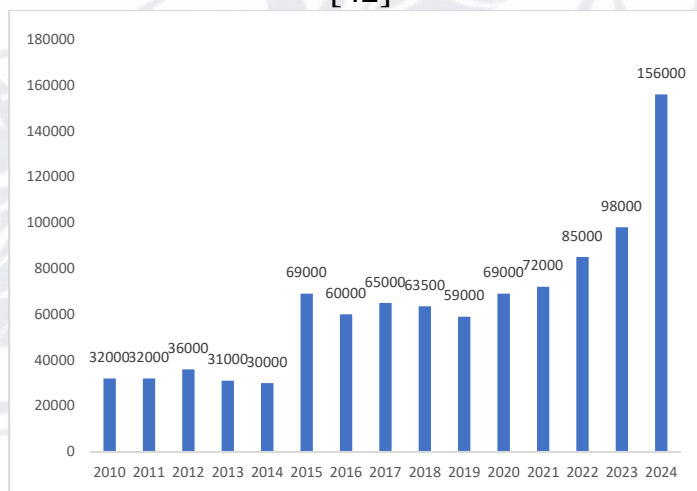

Рисунок Г.12 – Динаміка середньої вартості монети «Пектораль», грн [42]

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ Г

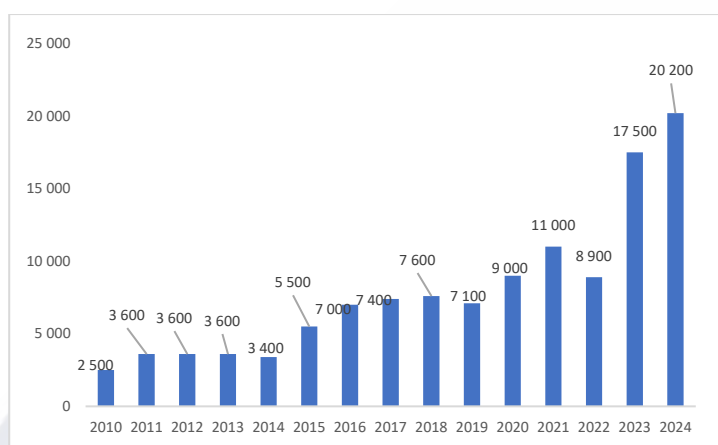

Рисунок Г.13 – Динаміка середньої вартості монети «Палеоліт», грн [42]

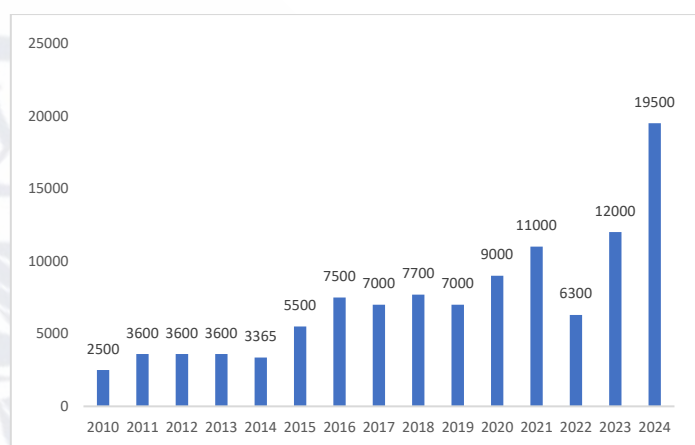

Рисунок Г.14 – Динаміка середньої вартості монети «Трипілья», грн [42]

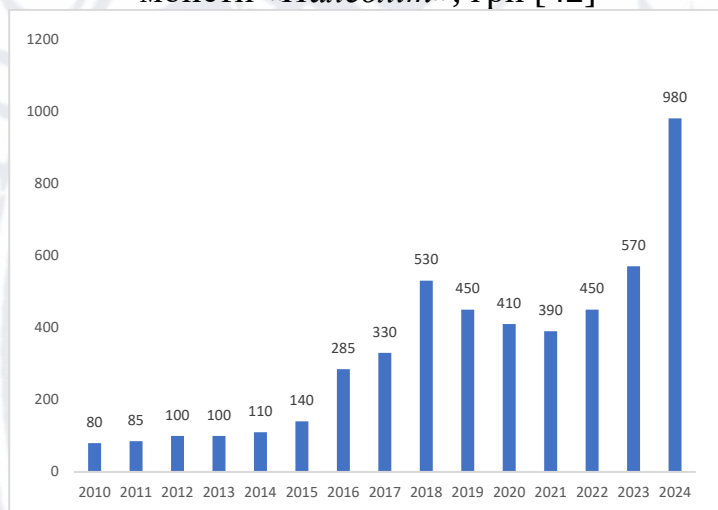

Рисунок Г.15 – Динаміка середньої вартості монети «Вікентій Хвойка», грн [42]

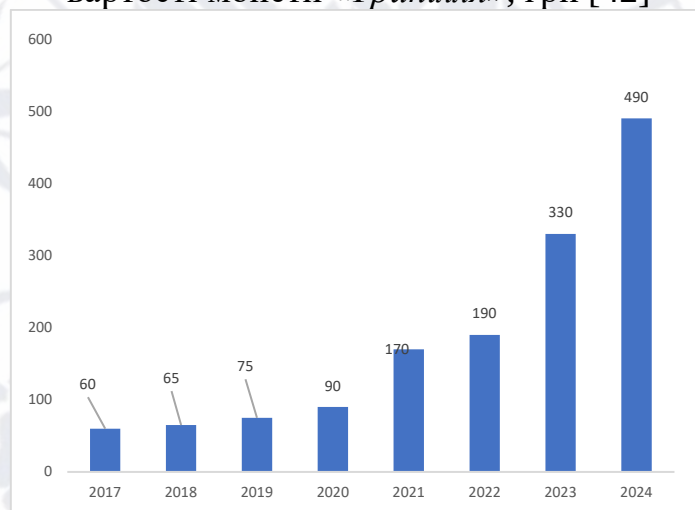

Рисунок Г.16 – Динаміка середньої вартості монети «Київська Русь», грн [42]

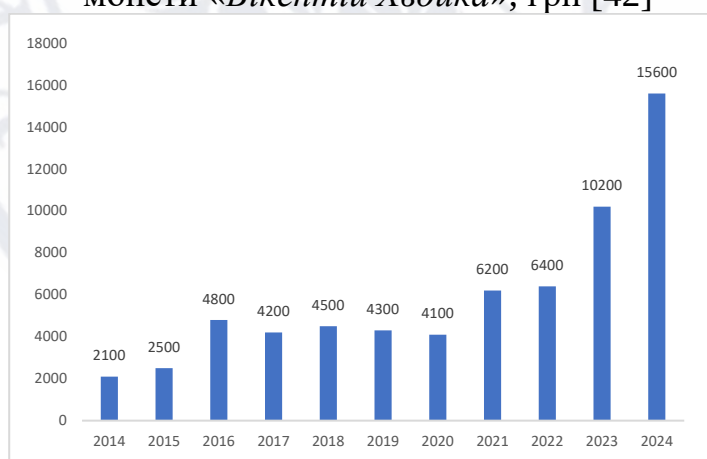

Рисунок Г.17 – Динаміка середньої вартості монети «1025-річчя хрещення Київської Русі», грн [42]

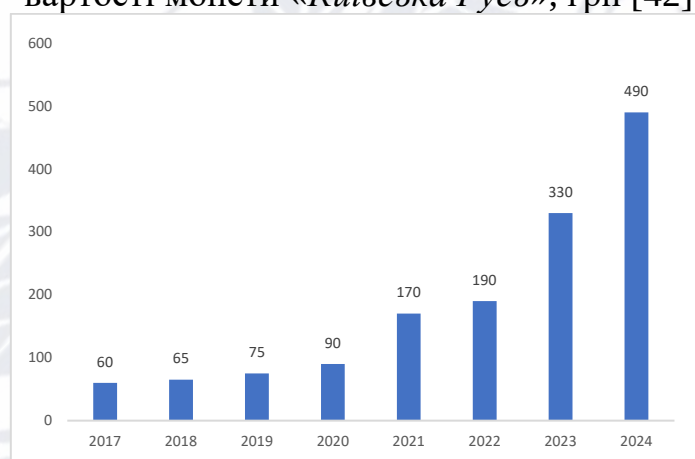

Рисунок Г.18 – Динаміка середньої вартості монети «Галицьке королівство», грн [42]

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ Г

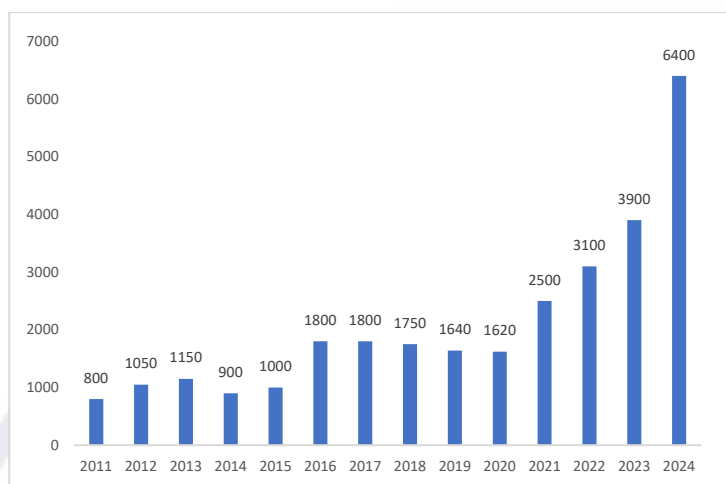

Рисунок Г.19 – Динаміка середньої вартості монети «600-річчя Грюнвальдської битви», грн [42]

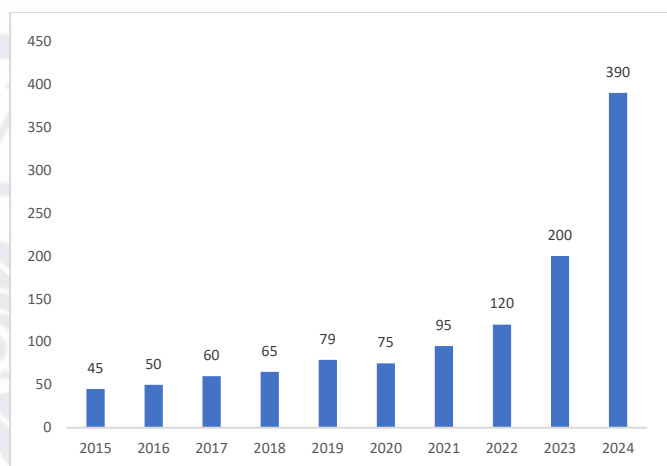

Рисунок Г.20 – Динаміка середньої вартості монети «500-річчя битви під Оршею», грн [42]

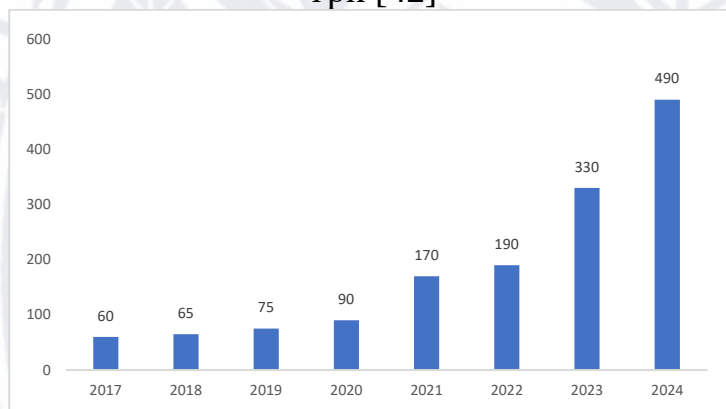

Рисунок Г.21 – Динаміка середньої вартості монети «Козацька держава», грн [42]

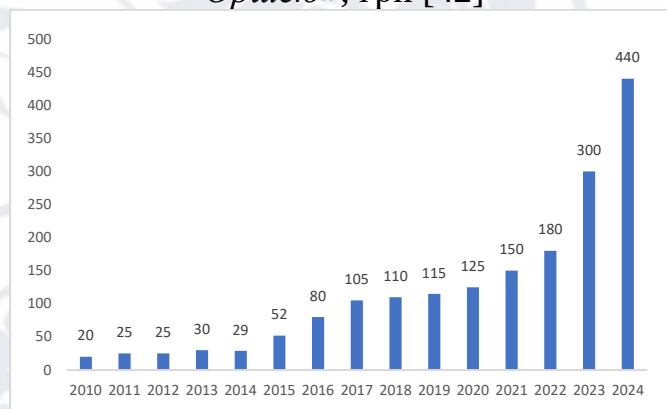

Рисунок Г.22 – Динаміка середньої вартості монети «Козацький човен», грн [42]

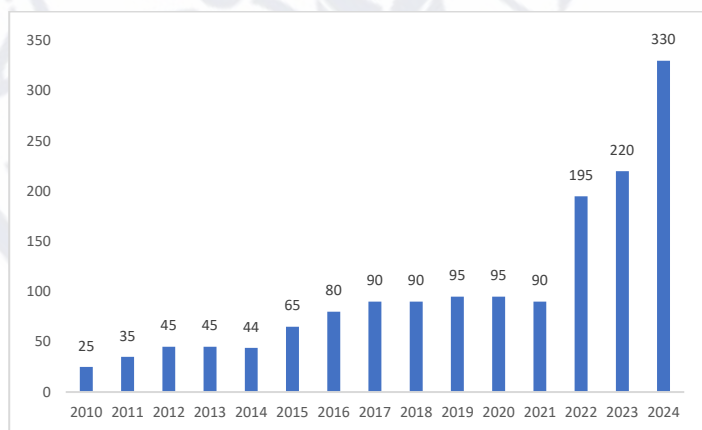

Рисунок Г.23 – Динаміка середньої вартості монети «500 років козацьким поселенням. Кальміуська паланка», грн [42]

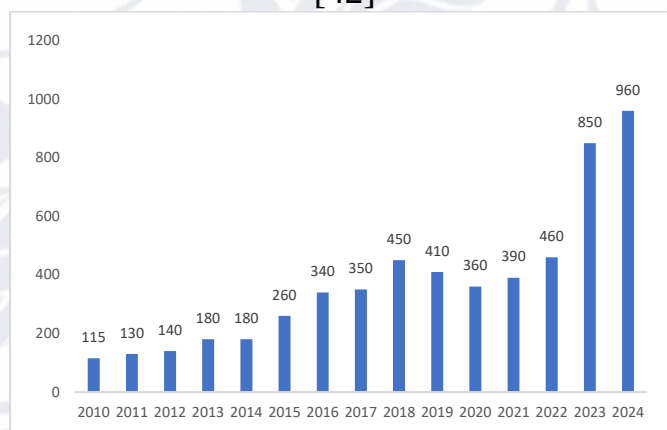

Рисунок Г.24 – Динаміка середньої вартості монети «350-річчя битви під Батогом», грн [42]

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ Г

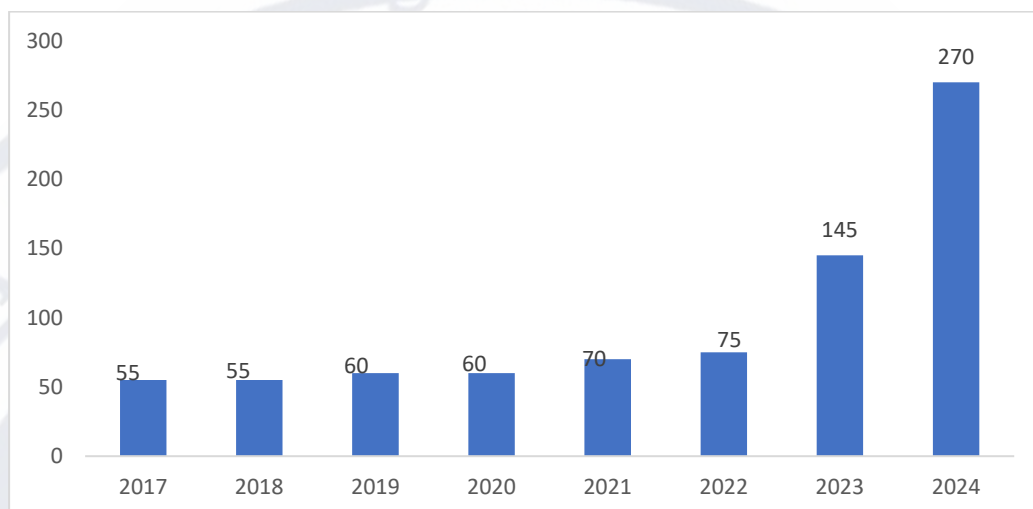

Рисунок Г.25 – Динаміка середньої вартості монети «100-річчя боїв легіону Українських січових стрільців на горі Лисоня», грн. [42]

ДОДАТОК Д

Рисунок Д.1 – Монета, присвячена Перській війнам [85]

Рисунок Д.2 – Монета «Культурна спадщина – стародавнє Мессіні» [85]

Рисунок Д.3 – Монета «2500 років битви при Саламіні» [85]

Рисунок Д.4 – Монета «2500 років битви при Фермопілах» [85]

Рисунок Д.5 – Монета «Грецька культура – Антикітерський механізм» [85]

ДОДАТОК Е

Рисунок Е.1 – Реверс монет «Єгипетські піраміди» (Острови Кука)
та «Великі піраміди» (Нова Зеландія) [87]

Рисунок Е.2 – Монета «Піраміда», острів Мен [87]

Рисунок Е.3 – Монета «Великий сфінкс», Конго [87]

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ Е

Рисунок Е.4 – Монета «Чудеса Єгипту. Сфінкс» [87]

Рисунок Е.5 – Монета «Чудеса Єгипту. Сфінкс» [87]

Рисунок Е.6 – Монета один єгипетський фунт [87]

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ Е

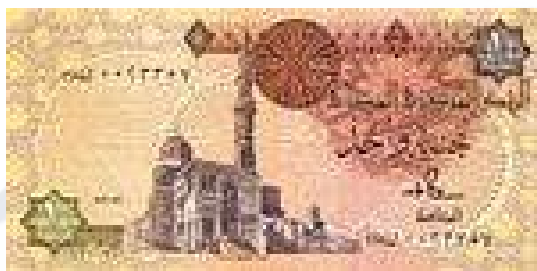

Рисунок Е.7 – Банкнота 1 єгипетський фунт [87]

Рисунок Е.8 – Банкнота 10 єгипетських фунтів [87]

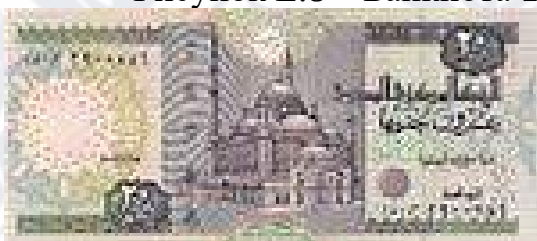

Рисунок Е.9 – Банкнота 20 єгипетських фунтів [87]

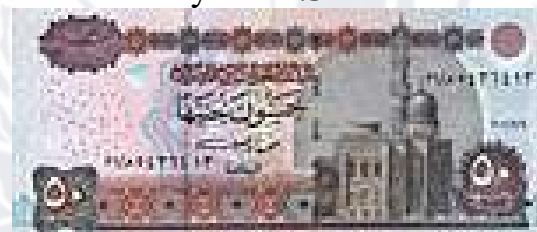

Рисунок Е.10 – Банкнота 50 єгипетських фунтів [87]

Рисунок Е.11 – Банкнота 100 єгипетських фунтів [87]

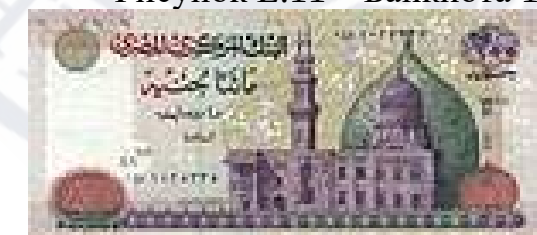

Рисунок Е.12 – Банкнота 200 єгипетських фунтів [87]

ДОДАТОК Ж

Рисунок Ж.1 – Монета КНР «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО - Печери Лунмєнь» [2]

Рисунок Ж.2 – Монета КНР «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО – Пекінська людина» [2]

Рисунок Ж.3 – Монета КНР «Пам'ятки Китаю - Терракотова армія» [2]

Рисунок Ж.4 – Монета КНР «Пам'ятки Китаю – Велика Китайська стіна» [2]

Рисунок Ж.5 – Монета КНР «Пам'ятна монета – Печери Дуньхуана» [2]

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Ахновський Д.В., Литвиненко Р.О. Відображення археологічної спадщини на монетах країн Азіатського регіону. *Китаєзнавчі дослідження*. 2024. №3. URL: <https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/issue/archive>
2. Ахновський Д.В., Литвиненко Р.О. Антична і середньовічна спадщини Криму на монетах України. *XXVI Сходознавчі читання А. Кримського : матеріали міжнародної наукової конференції*, 30 листопада 2023 р. Київ : Львів- Торунь : Liha-Pres, 2023. 436 с. С. 205-209. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-51>
3. Ахновський Д.В. Відображення археологічної науки та археологічної спадщини у нумізматиці та боністиці. *Молодіжна наука у контексті суспільно-економічного розвитку країни: збірник тез доповідей учасників VII учнівсько-студентської конференції / за ред. Сукач О.М. Черкаси, 7 грудня 2023 р. Черкаси: Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2023. 526. С. 473-476. URL: <https://suem.edu.ua/storage/doc/konferencii/konf-sura2023.pdf>*
4. Ахновський Д. Відображення археологічної спадщини скіфського степу на монетах України. *Травневі студії: історія, міжнародні відносини в умовах війни: збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених*. 2.05.2024 р. Вип. 9. За заг. ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. 193 с. С. 104-106. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/issue/view/527>
5. Ахновський Д. Відображення археологічної спадщини на грошових знаках Грецької республіки. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. №2. Вип. 17. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/index>
6. Ахновський Д. Використання пам'ятних монет як інструмент збереження історичної спадщини України. *Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку», присвяченої 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса з м. Донецьк до м. Вінниця: Тези Міжнародної науково-практичної конференції 10-11.10.2024. Вінниця. URL: <https://peers.international/paper/vikoristannya-pamyatnikh-monet-yak-instrument-zberezhennya-istorichnoi-spadschini-ukraini>*
7. Ахновський Д., Болгов В. Просвітництво як запорука розвитку громадянського суспільства. Другі Гальчинські читання: Тези Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті А. Гальчинського. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 31.10.2024. URL: https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/druhi-halchynski-chytannya-mizhnarodna-naukova-konferentsiya?_cf_chl_tk=HRKrM1RDW3lSbTaDe7AnHFURa8M9zamUc0IOeVvC60E-1728912958-1.0.1.1-pAC6CMf.ElksbyRuqoaNf6sUL6L5.IJ46u59SYQdKGs